

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ ΥΠΟ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

Από το βιβλίο μου: *Η Αγία Γραφή στον 21ο αι. Τόμ. Α', Βιβλικές Μελέτες στη βιβλική Ηθική*, Αθήνα: Αθως 2006, 293-319.

Στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα αντιμετωπίζουμε δύο ακραίες απόψεις όσον αφορά στην αντιμετώπιση της Α.Γ. Η πρώτη άποψη ισχυρίζεται ότι υιοθετεί μόνον την Α.Γ. και απορρίπτει την Εκκλησία, τα δόγματα και τους κανόνες της. Η άλλη θεωρεί ότι **Ορθόδοξος** είναι αυτός που **δοξολογεί ορθά τον Θεό**, συμμετέχοντας στην πλούσια λειτουργική, ευχαριστηριακή, ζωή της Εκκλησίας χωρίς να επιστρατεύει τη λογική στο να απαντήσει σε ερμηνευτικά ερωτήματα της Γραφής, αφού αυτά τα έλυσαν ήδη οι Πατέρες. Έτσι πολλές φορές όταν αρχίσει κάποιος να ερευνά την Α.Γ. θεωρείται ότι *προτεσταντίζει*. Το αποτέλεσμα της δεύτερης στάσης, η οποία ξεχνά ότι ετυμολογικά ο όρος *Ορθοδοξία* σημαίνει την *ορθή έννοια περί Θεού*¹, είναι, όπως διαπιστώνει και ο π. Α. Σμέμαν², σήμερα στην Ορθοδοξία να είναι ο *Ακάθιστος Ύμνος* πιο δημοφιλής από τη μελέτη της Κ.Δ.. Και αυτό συμβαίνει παρά το γεγονός ότι ο Ακάθιστος είναι γεμάτος από παλαιοδιαθηκικούς συμβολισμούς και βιβλικές αναφορές!

Όσον αφορά στην πρώτη άποψη, πρέπει να υπογραμμισθεί το γεγονός ότι ποτέ ο Χριστιανισμός (σε αντίθεση μάλιστα προς τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ) δεν πίστεψε ούτε ότι η Βίβλος προϋπήρχε της δημιουργίας ούτε ότι αυτή απεστάλη από τον Ουρανό³. Ο Ιησούς, άλλωστε, δεν συνέγραψε κανένα βιβλίο, αφού ούτε κάποιο νέο φιλοσοφικό σύστημα εισήγαγε, ούτε μια νέα θρησκεία ίδρυσε. *Αφησε το Σώμα Του και έστειλε το Πνεύμα Του*⁴. Η Α.Γ. δεν αποτελεί ούτε μια πλήρη συλλογή των Απάντων των Αποστόλων, ούτε μια συστηματική έκθεση, **μια «Δογματική»** της χριστιανικής διδασκαλίας. Είναι επιλογή εκείνων των κειμένων, που αναγνωρίστηκαν ότι είναι αυθεντικά πρωτίστως μέσα από τη λειτουργική χρήση τους στην εκκλησιαστική κοινότητα⁵. **Η Εκκλησία, ο στύλος και το εδραίωμα της αλήθειας** (Α΄ Τιμ. 3, 15, όπου η αλήθεια ταυτίζεται με το θεανδρικό Πρόσωπο), ήταν εκείνη η οποία επέλεξε τα συγκεκριμένα 27 βιβλία, που απαρτίζουν τον Κανόνα της Κ.Δ., ενώ απέρριψε ως απόκρυφα πολλά περισσότερα, τα οποία φέρονταν ότι έγραψαν, όχι ο Μάρκος και ο Λουκάς, που δεν ανήκαν στη χορεία των Δώδεκα, αλλά ο 'Πέτρος', ο 'Θωμάς', ο 'Ιάκωβος' και άλλα ηχηρά ονόματα της Πρώτης Εκκλησίας. Και η επιλογή φυσικά δεν ήταν αυθαίρετη, αλλά έγινε επί τη βάση αρχών. Σημειώνει ο

¹ Πρβλ. Αναστ. Σιναΐτη: *ὀρθοδοξία ἐστὶν ἀψευδὴς περὶ Θεοῦ καὶ κτίσεως ὑπόληψις ἢ ἔννοια περὶ πάντων ἀληθῆς ἢ δόξα τῶν ὄντων καθάπερ εἰσὶ* (PG 89,76d).

² *Εὐχαριστία* (Μετάφραση Α. καὶ Μ. Χελιώτη), Ἐκδόσεις Ἀκρίτα, Αθήνα 1987, 80. Πρβλ. π. Γ. Φλωρόφσκυ *Απολεσθέν Βιβλικό Φρόνημα, Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις* (Μετ. Δημ. Τσάμη), Ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1976, 39-49.

³ Σύμφωνα με τὴ διαπίστωση τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ὅπως αὐτὴ ἀποτυπώνεται στὴν Εἰσαγωγή τῆς Ἑρμηνείας του στοῦ κατὰ Ματθαῖον (P.G. 57, 13), οἱ Γραφεὲς οὔτε προαιώνια δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξαν, οὔτε ἀνήκαν στοῦ προαιώνιου θέλημά Του. Ἀποτελοῦν προϊόντα θεϊκῆς συγκατάβασης στὴν ἀνθρώπινη ἀσθένεια, ἀφοῦ δόθηκαν μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀποτυπώσει ζωντανά στὴν καρδιά τοῦ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

⁴ Αρχιμ. Βασιλείου, *Εἰσοδικόν*, Ἅγιον Ὄρος 1974, 15-17. Τὸ κείμενο αὐτό, ὅπως καὶ αὐτό στὴν παραπ. 29, εἶναι εἰλημμένα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ ἀρχιμ. Ι. Βλάχου (νῦν Μητρο. Ναυπάκτου), *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ*, Ἰ. Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου 1987, 146-147.

⁵ Γ. Φλωρόφσκυ, *Αγία Γραφή*, 10.

Ιωάννης στον πρώτο Επίλογο του Ευαγγελίου του: ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πιστεύσητε ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ (Ιω. 20, 31)⁶. Η επιλογή έγινε, συνεπώς, για να επιβεβαιώσει την πίστη στο Πρόσωπο του Ι. Χριστού, μια πίστη, όμως, όχι θεωρητική και αφηρημένη, αλλά με υπαρξιακές προεκτάσεις για τη ζωή (και το θάνατο) των ανθρώπων⁷. Με πολλή έμφαση τονίζει ο Ιγνάτιος ο Θεοφόρος στους Φιλαδελφείς, αντιμετωπίζοντας τους Ιουδαίους που ζητούσαν αποδείξεις από τα αρχεῖα (δηλαδή την Π.Δ.) προκειμένου να πιστέψουν στο πρόσωπο του Ιησού τα εξής: Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς μηδὲν κατ' ἐρίθειαν πράσσειν, ἀλλὰ κατὰ Χριστομαθίαν. Ἐπεὶ ἤκουσά τινων λεγόντων ὅτι, ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχείοις εὕρω, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ οὐ πιστεύω· καὶ λέγοντός μου αὐτοῖς ὅτι γέγραπται, ἀπεκρίθησάν μοι ὅτι πρόκειται. Ἐμοὶ δὲ ἀρχεῖά ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός, τὰ ἄθικτα ἀρχεῖα ὁ σταυρὸς αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν δικαιωθῆναι (8, 2).

Το κρίσιμο ερώτημα για όποιο, συνεπώς, προσεγγίζει τη Γραφή δεν είναι απλώς η ανάγνωση, αλλά η κατανόηση⁸. Τη Γραφή επικαλούνται σήμερα πάνω από 150 προτεσταντικές παραφυάδες και σέκτες. Με επιχειρήματα από τη Γραφή προσπάθησε ο ο ίδιος διάβολος να καθυποτάξει στην έρημο τον Υιό του Θεού, τον Ιησού. Το πρόβλημα άρα το οποίο τίθεται αμείληκτο μόλις πάρει κανείς στα χέρια του αυτό το βιβλίο, είναι το εξής: Πώς τελικά μπορεί να ερμηνευθεί η Α.Γ., έτσι ώστε ο αναγνώστης να αναγνωρίσει μέσα σε αυτή το Πρόσωπο του άσαρκου ή ένσαρκου Λόγου και να αντλήσει τη ζωή και τη χαρά για την οποία κάνει λόγο ο επιστήθιος μαθητής; Το ερώτημα του διακόνου Φιλίππου προς τον ευνούχο της Κανδάκης παραμένει μέχρι σήμερα κρίσιμο: Ἄρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; (Πρ. 8, 30).

Προκειμένου να ανοίξει κανείς το επτασφράγιστο βιβλίο, και να διακρίνει εκείνον τον αποκαλυπτικό ιστό που τελικά συγκροτεί 76 ξεχωριστά βιβλία της Α.Γ. (τα οποία γράφτηκαν σε εντελώς διαφορετικές εποχές από τελείως διαφορετικούς συγγραφείς) και δύο Διαθήκες, την Καινή και την Παλαιά, σε μια Βίβλο⁹, πρέπει να έχει, πριν από όλα, μάθει να ακούει καί να μιλά τη "γλώσσα" που μιλούσαν και έγραφαν οι συγγραφείς αυτών των έργων. Ο π. Ι. Ρωμανίδης¹⁰ σημειώνει τα εξής: *Όχι μόνον ο γράφων, αλλά και ο διαβάζων πρέπει να ξέρει γράμματα. Όχι μόνον ο γράφων περί μαθηματικής πρέπει να γνωρίζει μαθηματικήν, αλλά και ο διαβάζων και ο ερμηνεύων τα γραφόμενα του μαθηματικού πρέπει να γνωρίζει μαθηματικήν. Το ίδιον ακριβώς ισχύει δια την δια κειμένων μετάδοσιν οιασδήποτε επιστήμης. Και δια ποίον λόγον να εξαιρείται η Γραφή; Εν αυτή αναγράφεται η περί Θεού και της βασιλείας και δόξης Αυτού εμπειρία των θεουμένων προφητών και αποστόλων. Πώς δεν ισχύει ο γενικός*

⁶ Προβλ και το β' επίλογο: ἔστιν δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἓν, οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία (21,25).

⁷ Στο Α' Ιω σημειώνεται: *kai. tau/ta gra,fomen h`meil/j(i/na h` cara. h`mw/n h=| pephrwme,nh* (1,4).

⁸ Ορθά ο αγ.Ιλάριος σημειώνει ότι τελικά η αγ.Γραφή δεν είναι η ανάγνωσης, αλλ' η κατανόησις - *Scripturae enim non in legendo sunt, sed in intelligendo* (ad Constantinum Aug. Lib.2, cap. 9, PL 10, 570). Προβλ. Φλωρόφσκυ, *Αγία Γραφή*, 102. Ο ίδιος ασπάζεται την άποψη της Ellen Flesseman-van-Leer: *Η αγ. Γραφή άνευ ερμηνείας δεν είναι καν Γραφή*.

⁹ Σύμφωνα με τον προσφύη ορισμό του ι. Αυγουστίνου: *Vetus Testamentum in Novo patet. Novum Testamentum in Veteri latet*. Βλ. Β.Π.Στογιάννου Η Έννοια της Παραδόσεως στην Καινή Διαθήκη: *Ερμηνευτικά μελετήματα*, Εκδόσεις Π.Πουρναρά, ΒΒ 4, Θεσσαλονίκη 1988, 285-302, 295. Στον ίδιο τόμο εμπεριέχονται και τα πολύ ενδιαφέροντα άρθρα: Χριστομαθία. Η Χριστοκεντρική ερμηνευτική Αρχή εις τας επιστολάς του αγίου Ιγνατίου του Θεοφόρου (152-178), Αγία Γραφή και Αποκάλυψις (183-201).

¹⁰ *Δογματική και Συμβολική Θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, τόμος Α', Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1973, 174-175.

επιστημονικός κανών και εις την περίπτωσιν αυτή; Οτι δηλαδή οι ορθώς αναγινώσκοντες και ερμηνεύοντες την εμπειρίαν ταύτην των θεουμένων είναι οι ανήκοντες εις την εν Χριστώ Κοινωνίαν των θεουμένων; Ο αναγνώστης της Γραφής πρέπει πρώτα να αποκτήσει το ίδιο Πνεῦμα και τον ίδιο νοῦ (νοῦ Χριστοῦ) με τους προφήτες και αποστόλους που παρήγαγαν και εγκολπώθηκαν τά ιερά κείμενα¹¹. Οφείλει να ζήσει την εμπειρία της αποκάλυψης και της γνώσης (υπό την ευρεία έννοια που έχει στην Α.Γ. ο όρος) του Λόγου, ώστε μετά να κατανοήσει το λόγο περί της αποκάλυψής Του, καθώς ήταν η εμπειρία εκείνη που φόρτιζε τους μεσσιακούς τίτλους και τις υπόλοιπες λέξεις με καινούργιο περιεχόμενο και όχι το αντίστροφο¹². Πρώτα βιώνει κανείς τη συγκλονιστική **αποκάλυψη του Θεού** (που πραγματοποιείται μέσω της έλλαμψης της χάριτός Του, της προσωπικής άσκησης και της συμμετοχής στο διαρκές μυστήριο της Πεντηκοστής της Εκκλησίας και ιδιαίτερα σε αυτό της θείας Ευχαριστίας) και κατόπιν κατανοεί **το λόγο η τη μαρτυρία περί της αποκάλυψης**, που είναι οι Γραφές.

Η παραπάνω διάκριση της άμεσης εμπειρίας αποκάλυψης του Θεού εν Χριστώ από το λόγο περί της αποκάλυψης αυτής, που είναι οι Γραφές, είναι βασική στην Ορθοδοξία. Δεν είναι ουσιαστικά η Γραφή ο Λόγος του Θεού, αλλά μαρτυρία περί του Λόγου του Θεού¹³. Η ταύτιση της Γραφής με την αποκάλυψη τοῦ Θεοῦ δε συνέβη μόνο στον Προτεσταντισμό, αλλά πολλούς αιώνες νωρίτερα στον Ιουδαϊσμό, ιδίως στα μεταιχμαλωσιακά χρόνια, όταν η μοναδική εμπειρία της **Διαθήκης**, της σχέσης αγάπης Θεού και ανθρώπου που θεμελιώθηκε στο ιστορικό γεγονός της Εξόδου του ισραηλιτικού λαού από την Αίγυπτο της τυραννίας στην έρημο της θείκης προνοίας, θεσμοθετήθηκε σε θρησκεία της **Τορά**¹⁴. Το τραγικό αποτέλεσμα αυτής της ταύτισης ήταν η σταύρωση Έκείνου, πού ομιλούσε στις Γραφές και εκείνες διακήρυτταν.

Στην Εκκλησία εν τέλει δεν ισχύει το **ανάγνωσε για να δεις**, που άκουσε ο ιερός Αυγουστίνος, αλλά το **έρχου και ίδε** του Φιλίππου προς το Ναθαναήλ (Ιω. 1, 46). Μέσα στον αποκαλυπτικό χώρο της (Εκκλησίας) μπορεί συλλάβει και να κατανοήσει κανείς την ασύλληπτη **αρμονία, τη θεοπνευστία, το χαρακτήρα, το σκοπό**, της Α.Γ. και ολόκληρης της θείας αποκαλύψεως, που δεν είναι άλλος από το ζωντανό πρόσωπο του Χριστού και το Σώμα Του. Γι' αυτό στην Πρώτη Εκκλησία ως προϋπόθεση κατανόησης των Γραφών προβαλλόταν ο **κανόνας της πίστεως / της αλήθειας**, τον οποίο **παραλάμβανε** κανείς μετά από μακροχρόνια Κατήχηση, Εξορκισμούς, προσωπική άσκηση και αγώνα και τον απήγγειλε πριν τη Βάπτισή του. Αυτό είναι **το ερμηνευτικό κλειδί** της γνώσεως των Γραφών, που δεν είχαν οι γραμματείς (Λκ. 11, 52). Ονομάστηκε μάλιστα **αποστολικός κανόνας**, όχι γιατί ήταν

¹¹ Σημειώνει ο Παύλος: ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν ἃ καὶ λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει [τὰ] πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. (Α' Κορ. 2, 12-16).

¹² Την ἀδυναμία νὰ ἐξιχνιάσει κανείς τὴν ταυτότητα τοῦ Ἰησοῦ στηριζόμενος στὴν ἐγκεφαλικὴ ἀνάλυση τῶν χριστολογικῶν τίτλων, τεκμηριώνει ο Μ. Hengel (*Der Sohn Gottes*, Tübingen 1977, 90) ὡς ἐξῆς: *Die erstaunliche Vielnamigkeit und Variabilität der Weisheit und erst recht des Logos bei Philo lehren, dass es irreführend ist, wenn man das Geflecht der christologischen Titel in eine Vielzahl selbstständiger Christologien und verschiedener dahinterstehender Gemeinden aufzulösen sucht[...] Der antike Mensch dachte im Bereich des Mythos gerade nicht analytisch differenzierend wie wir, sondern im Sinne der Vielfalt der Annäherungsweisen, kombinierend und akkumulativ.*

¹³ Βλάχου, *Αποκάλυψη*, 22.

¹⁴ Στογιάννου *Η Έννοια της Παραδόσεως*, 291.

μια θεολογική Σούμα θεωρητικών δεσμευτικών προτάσεων των Αποστόλων (summa theologiae), αλλά γιατί κατέγραφε πολύ συνοπτικά την πίστη που αυτοί (οι Απόστολοι) είχαν διδάξει στους μαθητές τους και ταυτιζόταν με τη γνώση της βαθύτερης εννοίας και αλληλουχίας των αποκαλυπτικών γεγονότων του Θεού, που ενεργεί πολυμερώς και ποικιλοτρόπως μέσα στην Ιστορία¹⁵. Αυτή την εμπειρία είχε και η Θεοτόκος, η οποία, χωρίς να 'ανατέμνει' τους λόγους της Γραφής, συνέλαβε τον Λόγο του Θεού και έγινε *Χριστοῦ Βίβλος* ἐμψυχος ἐσφραγισμένη.

Αν δεν υπάρχει η σύλληψη αυτού του σκοπού και αυτής της αρμονίας, η οποία επιτυγχάνεται μετά από προοδευτική μυστηριακή και ασκητική Είσοδο στο χώρο της Εκκλησίας και ενσωμάτωση του πιστού στο Σώμα του Χριστού, τότε η Γραφή, όπως και κάθε ιερό και όσιο, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για σκοπούς ακόμη και δαιμονικούς. Ο άγ. Ειρηναίος προσκομίζει ένα ωραιότατο παράδειγμα για τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν τη Γραφή οι αιρετικοί: *ένας επιδέξιος καλλιτέχνης ζωγράφησε μια ωραία εικόνα βασιλέως αποτελούμενη από πολλούς πολύτιμους λίθους. Κάποιος άλλος διαλύει αυτό το μωσαϊκό και συνθέτει με τους λίθους διαφορετικό σχέδιο, που αναπαριστά την εικόνα ενός σκύλου ή μιας αλώπεκος. Εν συνεχεία ισχυρίζεται ότι αυτό ήταν ή αρχική εικών, του πρώτου καλλιτέχνου, με το πρόσχημα ότι οι ψηφίδες ήταν αυθεντικές. Το αρχικό όμως σχέδιο είχε καταστραφεί. Αυτό ακριβώς κάνουν οι αιρετικοί με την Αγ. Γραφή. Αγνοούν και διασπούν τη «σειράν και τον σύνδεσμον» της Αγ. Γραφής, «λύοντες τα μέλη της αληθείας». «Ρήματα, λέξεις, παραβολαί» είναι πράγματι γνήσια, αλλά η «υπόθεσις» είναι αυθαίρετη και ψευδής. (Κατά Αιρέσ. 1, 8,1)¹⁶. Η Αγ. Γραφή έχει το δικό της τύπο, την εσωτερική της δομή και αρμονία. Οι αιρετικοί παραβλέπουν **αυτόν τον τύπον** ή μάλλον τον υποκαθιστούν με το δικό τους. Με άλλους λόγους ανασυνθέτουν τα στοιχεία της Αγ. Γραφής κατά τρόπον εντελώς ξένο προς την ίδια την Α.Γ. Ο Ιερώνυμος, μεταφράζοντας ελευθέρως τον Ωριγένη, εξέφρασε την εξής γνώμη: *Ο Μαρκίων και ο Βασιλείδης και άλλοι αιρετικοί [...] δεν κατέχουν το Ευαγγέλιον του Θεού, καθόσον στερούνται Αγίου Πνεύματος, άνευ του οποίου το διδασκόμενον Εύαγγέλιον καθίσταται ανθρώπινον. Δεν νομίζομεν ότι το Ευαγγέλιον συνίσταται από τους λόγους της Αγ. Γραφής, αλλ' από τας εννοίας της· όχι εις την επιφάνειαν, αλλ' εις τον μυελόν των οστέων, όχι επί των φύλλων των κηρυγμάτων, αλλ' εις τας ρίζας των εννοιών. Εις την περίπτωσιν αυτών η Αγ. Γραφή είναι πράγματι χρήσιμος εις τους ακροατάς όταν δεν κηρύττεται άνευ του Χριστού, ούτε εμφανίζεται άνευ των Πατέρων, και οι κηρύττοντες δεν παρουσιάζουν αυτή άνευ του Πνεύματος... Μέγας είναι ο κίνδυνος να ομιλεί κανείς εις την Εκκλησίαν, μήπως δια μιας διεστραμμένης ερμηνείας του Ευαγγελίου του Χριστού καταστεί τούτο Εύαγγέλιον ανθρώπου...» (In Galat.,I,1,II PL 26,386)¹⁷. Ο άγ. Ιωαν. Σιναΐτης μάλιστα προσθέτει και τα εξής πραγματικά συγκλονιστικά για κάθε μελετητή των Γραφών: *Μερικοί ακάθαρτοι δαίμονες μόλις αρχίσει κάποιος την μελέτη της Γραφής, του αποκαλύπτουν την ερμηνεία της, κάτι που κάνουν σε καρδιές κενοδόξων ανθρώπων και μάλιστα μορφωμένων κατά κόσμον για να τους ρίξουν σε βλάσφημες ιδέες κι αιρέσεις. Τη δαιμονική αυτή θεολογία ή καλύτερα***

¹⁵ Πρβλ. Φλωρόφσκι, *Αγία Γραφή*, 104-105. Η Α.Γ. δεν είναι απλώς μια ανθρώπινη καταγραφή των θείων επέμβασεων και πράξεων. Αποτελεί και αυτή καθ' εαυτή μια θεία επέμβαση. Φέρει η ίδια ένα μήνυμα θείον.

¹⁶ Φλωρόφσκι, *Αγία Γραφή*, 105-106: Ο Ειρηναίος προέβαλε και άλλη αναλογία. Κυκλοφορούσαν τότε ορισμένα *Homocentones* απαρτιζόμενα από γνησίους στίχους του Ομήρου, πού ελήφθησαν τυχαίως και έκτος της συνάφειας των και ανασυνετάχθησαν κατά τρόπον αυθαίρετον. Όλοι οι στίχοι ήσαν αληθώς ομηρικοί, αλλ' ή νέα ιστορία, πού έδημιουργήθη με την ανασύνταξιν, δεν ήταν καθόλου ομηρική. Εύκολα όμως έξηπατάτο ό αναγνώστης από τους γνωρίμους ομηρικούς στίχους (1, 9, 4).

¹⁷ βλ. Φλωρόφσκι, ό.π. 125.

βαπτολογία θα την καταλάβουμε από την ταραχή και άτακτη ακατάστατη ευχαρίστηση που δημιουργείται στην ψυχή την ώρα της εξηγήσεως¹⁸.

Γι' αυτό οι Πατέρες ομόφωνα τάσσονται υπέρ της **υπαρξιακής, λατρευτικής** ερμηνείας της Βίβλου, προκειμένου ο αναγνώστης να γευθεί την πνευματική δύναμη που κρύβουν τα νοήματά της. Ο αγ. **Αθανάσιος ο Μέγας** σημειώνει τα εξής: Για την έρευνα των Γραφών και την αληθή τους γνώση τους χρειάζεται έντιμος βίος και καθαρή ψυχή και η κατά Χριστόν αρετή, ώστε να βαδίζει τον δρόμο της, για να μπορέσει να επιτύχει αυτά που επιθυμεί και να καταλάβει όσο είναι προσιτό στην ανθρώπινη φύση να μάθει περί του Θεού Λόγου. Γιατί χωρίς τον καθαρό νου και χωρίς την μίμηση της ζωής των αγίων δεν μπορεί να εννοήσει κανείς τους λόγους των αγίων. Όποιος θέλει να δει το φως του ήλιου οπωσδήποτε καθαρίζει τα μάτια, σχεδόν σαν το φως που ποθεί, έτσι ώστε να γίνουν τα μάτια φως και να δει το φως του ήλιου ή όποιος θέλει να δει μια πόλη οπωσδήποτε πηγαίνει στον τόπο για να τα δει. Έτσι όποιος θέλει να εννοήσει τη σκέψη των θεολόγων οφείλει πρώτα να πλύνει την ψυχή δια της ζωής του και να φθάσει ως τους αγίους μιμούμενος τις πράξεις τους, ώστε κατά τη συναναστροφή να συζητήσει με αυτούς και να κατανοήσει αυτά που τους αποκάλυψε ο Θεός (Περί Ενανθρωπήσεως 57.1)¹⁹. Ο αγ. **Συμεών ο Νέος ο Θεολόγος** προσθέτει τα εξής στην ΚΔ' Κατήχηση: Η Γραφή μοιάζει με ένα κιβώτιο γεμάτο πολύτιμους λίθους, (τις εντολές) όπου βρίσκεται η αιώνια ζωή, και μαργαριτάρια τις εντολές. Μπορεί κανείς να περιφέρει το κιβώτιο κλειδωμένο, να έχει απομνημονεύσει ακόμα κι ολόκληρη την Γραφή [...] Τα σφραγισμένα, που ανοίγονται μόνον με το άγ. Πνεύμα, πώς θα μπορέσουν άραγε να τα δουν ή να τα γνωρίσουν εκείνοι που λένε ότι δεν γνώρισαν ποτέ την παρουσία του αγίου Πνεύματος; Εκείνοι που δεν βαπτίστηκαν από το άγ. Πνεύμα, πώς μπορούν να γνωρίσουν την αλλοίωση των βαπτισμένων σε αυτό; Όπως οι αγράμματοι δεν μπορούν να διαβάσουν βιβλία εξίσου με τους έμπειρους, έτσι και κείνοι, που δεν θέλησαν έμπρακτα να εκπληρώσουν τις εντολές του Χριστού, δεν θα αξιωθούν ποτέ της αποκαλύψεως του αγ. Πνεύματος, όπως κείνοι που έχυσαν για αυτές το ίδιο τους το αίμα. Όπως ακριβώς αυτός που έλαβε έστω κι αν είναι πάνσοφος ένα σφραγισμένο βιβλίο δεν μπορεί να δει τα γραμμένα σε αυτό, έτσι και κείνος που έχει στο στόμα του την Γραφή, δεν θα μπορέσει ποτέ να γνωρίσει και να δει την κρυμμένη σε αυτές μυστική και θεία δόξα και δύναμη, εάν δε διέλθει όλες τις εντολές του Θ. και δε λάβει μαζί του τον Παράκλητο. Γι' αυτό επισημαίνει: Από τις εντολές προκύπτουν οι αρετές, κι από αυτές η αποκάλυψη των μυστηρίων, που είναι κρυμμένα στο γράμμα, κι έτσι ανοίγεται η θύρα της γνώσεως με Εκείνον που είπε: *όποιος με αγαπά θα τηρήσει τις εντολές μου κι ο Πατέρας μου θα τον αγαπήσει κι εγώ θα τον φανερωθώ* (Ιω. 14,21). Αλλιώς δεν μπορούμε να απολαύσουμε τα μέσα σε αυτή αγαθά, την τέλεια αγάπη προς τον Θεό και τον πλησίον, την περιφρόνηση των ορατών, τη νέκρωση της σάρκας, την αθανασία, την αφθαρσία, την αϊδια δόξα, την αιώνια ζωή, τη βασιλεία των ουρανών.

Η **Γραφή** αποτελεί συνεπώς μέρος της **ζωντανής Πνευματικής Παράδοσης** της Εκκλησίας, και η Παράδοση με τη σειρά της δεν ταυτίζεται με κάποιες επιμέρους προφορικές παραδόσεις, αλλά είναι **πρωτίστως ερμηνευτική αρχή και μέθοδος της Γραφής**²⁰. Δεν προσθέτει κάτι σε όσα απεκαλύφθησαν

¹⁸ Αγ. Ιωαν. Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, Ωρωπός Αττικής 1992⁶, 344.

¹⁹ ΕΠΕ, Απαντα Μ. Αθανασίου τ.1, 373-5.

²⁰ Κλασική περί της Παραδόσεως της Εκκλησίας είναι η *Περί Αγίου Πνεύματος* πραγματεία του Μ. Βασιλείου, όπου γίνεται λόγος για τα κηρύγματα (δόγματα) και τα δόγματα (άγραφα έθη). Ο Ι. Καραβιδουπουλος (Ερμηνεία Κ. Διαθήκης στην Όρθόδοξη Εκκλησία, στό: *Βιβλικές Μελέτες* [...], 11-30, έδω 13) έπισημαίνει τα εξής: *Έφόσον ή παράδοση είναι ζωή, παραλαβή δηλαδή και παράδοση του θησαυρου της πίστεως, δεν είναι με κανένα τρόπο κάτι στατικό και άποστεωμένο αλλά έχει τα ουσιώδη χαρακτηριστικά γνωρίσματα του*

στη Γραφή, αλλά παρέχει το ζωντανό πλαίσιο, την ευρεία προοπτική διά των οποίων και μόνον ήταν δυνατόν να γίνει αντιληπτή και καταληπτή η αληθής πρόθεσις και το συνολικό σχέδιον της Α.Γ. και της Θείας αποκαλύψεως²¹. Να γιατί η Πρώτη Εκκλησία δεν ξεχώριζε την Παράδοση και την Γραφή ως **δύο ανεξάρτητες πηγές της πίστης**, ως δύο αυθεντίες, από τις οποίες μπορεί το άτομο να αντλήσει εξ αντικειμένου την αλήθεια. Σημειώνει ο Χ. Γιανναράς²²: Η Εκκλησία αρνείται να ξεχωρίσει την αλήθεια από την πραγματοποίηση και εμπειρία της αλήθειας.. Πριν από κάθε διατύπωση, **η αλήθεια είναι γεγονός**, η ιστορική πραγματοποίηση του τριαδικού τρόπου της όντως ζωής, είναι το σώμα Χριστού, η Εκκλησία. Οι λέξεις **αλήθεια** και **αποκάλυψη** δεν σημαίνουν για την Εκκλησία κάποιο συμπλήρωμα στις γνώσεις μας.. δεν είναι κάποια άρθρα πίστεως [...] Για την Εκκλησία η αλήθεια και η αποκάλυψη αναφέρονται στον Θεό που φανερώνεται στους ανθρώπους ως η όντως ζωή.. Είναι **τρόποι ύπαρξης**. Για να γνωρίσουμε τον λόγο της ζωής πρέπει να τον σπουδάσουμε ένσαρκο στο Σώμα του Χριστού, στα πρόσωπα των αγίων, των πνευματικών πατέρων που μας γεννούν στην ζωή της εκκλησιαστικής κοινωνίας. Δέν πρέπει νά λησμονείται ότι ο ίδιος ο **Μέγας Αθανάσιος**, ο οποίος ισχυριζόταν ότι οί ιερές καί θεόπνευστες Γραφές είναι αντάρκεις για τήν έκθεση τῆς αλήθειας (39η έορτ. Επιστ. 40)²³, εισήγαγε στό Σύμβολο τῆς Πίστης τόν έξωβιβλικό ὄρο **"ὁμοούσιος"** καθιερώνοντας τήν ζωντανή κι ὄχι τήν τυπική - ὀρολογική σχέση Παράδοσης καί Γραφῆς, τήν Παράδοση σάν ἀνάγνωση καί ἀκρόαση τῆς Γραφῆς "ἐν Πνεύματι ἀγίῳ"²⁴.

Από τα παραπάνω βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα που διατυπώνει με ενάργεια ο π. Β. Γοντικιάκης²⁵: Από την αρχή μέχρι σήμερα τη βρίσκουμε (sc: την Εκκλησία) συγκεντρωμένη γύρω από το Τραπέζι του Κυρίου: Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς. Εδώ, στη λειτουργική της σύναξη, βρίσκεται η πηγή της ζωής, το κέντρο της. Απ' εδώ απορρέει η καινή διδαχή, η αγιαστική της χάρη, ο τριαδικός τρόπος που διοικείται. Από τη νέα αυτή οικογένεια – σώμα Χριστού και κοινωνία του αγ.Πνεύματος- γράφεται το Ευαγγέλιο [...] Έτσι λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι **τό Ευαγγέλιο είναι ένα 'ιδιωτικό' βιβλίο. 'Ανήκει στην Εκκλησία, η οποία έχει παγκόσμια ἀποστολή**. Η διαφορετικά, έξω από την Εκκλησία είναι σφραγισμένο και ἀκατανόητο βιβλίο. Χαρακτηριστική ή τοποθέτησή του πάνω στην Αγ. Τράπεζα της Ορθοδόξου Εκκλησίας, μέσα στην οποία ιερουργείται το Ευαγγέλιο. Εκφραση του ιδίου Πνεύματος της Εκκλησίας είναι και το δόγμα. Ούτε όταν

ζωντανού ὄργανισμοῦ: κίνηση, πρόοδος, ἀφομοίωση τοῦ περιβάλλοντος, μεταμόρφωσή του καὶ τέλος ἀποβολὴ κάποιων στοιχείων ποὺ ἔχουν χάσει τὴν ὀργανικὴ τὸς σχέση με τὸ ζωντανὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

²¹ Φλωρόφσκυ, ὁ.π. 102.

²² Αλφαβητάρι τῆς πίστης, Ἀθήνα 161-164: Ἀμφισβητώντας ριζοσπαστικά τὴν ἀντικειμενικοποιημένη ἀυθεντία τοῦ παπισμοῦ, πρόβαλε ὁ προτεσταντισμὸς σαν ἀποκλειστικὴ πηγή τῆς ἀλήθειας τὴν Βίβλο. Ἡ Β. περιέχει ὀλόκληρη τὴν ἀλήθεια τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θ. με τρόπο ἀντικειμενικὸ καὶ ὀριστικὸ[...] σαν ἀντικειμενικὸ δεδομένο... Χύθηκε ἀφθονο αἶμα καὶ ἀφθονο μελάνι[...] Μέσα σε αὐτὸ τὸ κλίμα ἡ ἐπιστημονικὴ ἀμφισβήτηση τῆς ἱστορικῆς ἀξιῴπιστίας τῶν Γ. ἀφαίρουνσε τὸ βάθρο τῆς πίστης, δηλαδὴ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἀυθεντίας. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ δυτικὸ ἡ ἐξασφαλίζεται ἀτομικὰ κατέχοντας μιὰ ἀδιαμφισβήτητη ἀλήθεια, ἔστω κι αὐτὴ ἡ ἐξασφάλιση πληρώνεται με τὴν ὑποταγὴ τοῦ σε εἰδωλοποιημένες σχηματοποιήσεις τοῦ ἀλαθήτου τῆς ὑπερφυσικῆς ἀποκάλυψης (τὸ ἀλάθητο τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἰδεολογίας). Ἡ ἱστορία τοῦ Δυτικὸ ἡ εἶναι μιὰ διαλεκτικὴ ὑποταγῆς κι ἀνταρσίας, ὅπου ἡ ἀνταρσία σήμαινε κάθε φορὰ τὴν ἐπιλογὴ καὶ μιὰς ἀλλῆς ἀυθεντίας, ἐπομένως καὶ καινούργιας ὑποταγῆς, ἐνῶ ὁ στόχος παραμένει ὁ ἰδιος: ἡ ἀτομικὴ ἐξασφάλιση, ἡ κατοχύρωση τῆς ἀτομικῆς βεβαιότητος γιὰ τὴν πιστευόμενη ἀλήθεια. Κοινωνοῦμε τὸν λόγο τῶν Ἀποστόλων ποὺ ἔγιναν μάρτυρες τῆς ἐπιφάνειας τοῦ Θεοῦ, γιὰτὶ ὁ λόγος τοῦς εἶναι λόγος/φάνερωση τοῦ Χριστοῦ, ὄχι γιὰτὶ τοῦς ὑπαγόρευσε ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ γιὰτὶ οἱ ἰδιοὶ κατέγραψαν τὴν σχέση ζωῆς ποὺ πραγματοποίησαν μαζί τοῦ.

²³ Πρὸβλ. Στ. Σάκκου, Ἡ ΛΘ' Ἐορταστικὴ Ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, Θεσσαλονίκη 1974, 69.

²⁴ Σμέμαν, Ευχαριστία, 84-85

²⁵ Εἰσοδικόν, 15-17.

γράφει η Εκκλησία το Ευαγγέλιο κάνει φιλολογία, ούτε όταν διατυπώνει το δόγμα κάνει φιλοσοφία, αλλά, και στη μια και στην άλλη περίπτωση, εκφράζει το πλήρωμα της καινής ζωής που κρύβεται μέσα της. Ο π. Γ. Φλωρόφσκυ είναι μάλιστα πιο αφοριστικός: **Ο (Ορθόδοξος) Χριστιανισμός είναι λειτουργική θρησκεία. Η Εκκλησία είναι πρώτα απ' όλα λατρεύουσα κοινότητα. Προηγείται η λατρεία και ακολουθεί η δογματική διδασκαλία και η εκκλησιαστική τάξη**²⁶. Η ζωή της πρώτης Εκκλησίας μας απέδειξε καθαρά ότι μπορούσε να ζήσει χωρίς τα Ευαγγέλια²⁷, όχι όμως χωρίς το μυστήριο της θ. Ευχαριστίας. Αυτή η λατρευτική Σύναξη, επειδή ήταν ακριβώς το κάτι εντελώς καινούργιο, έδωσε την αφορμή να συκοφαντηθεί και να διωχθεί ο Χριστιανισμός.

Η πλήρης αποκάλυψη του Λόγου στην καταπληκτική σε δομή και συμβολισμό λουκάνεια περικοπή της Πορείας προς Εμμαούς δεν επιτελείται με την ερμηνεία των Γραφών, αλλά με την κλάση του άρτου, όπως τονίζεται με έμφαση και με το στίχο 24,35, ο οποίος κατακλείει την περικοπή. Εκείνη τη στιγμή αυτών δὲ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν. (24, 31). Μέσα στα πλαίσια της Επουράνιας Λατρείας το εσφαγμένο Αρνίο ανοίγει το επτασφράγιστο βιβλίο, προκειμένου όχι απλώς να το διαβάσει (και να ικανοποιήσει έτσι τις αποκαλυπτικές ανησυχίες μιας ελίτ), αλλά να δραστηριοποιήσει τα Ἐσχατα του Κόσμου και της Ιστορίας (Απ. 4-5). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι μεγαλύτεροι ερμηνευτές της Αγίας Γραφής υπήρξαν στην Εκκλησία Ιεράρχες-Ποιμένες. Το ίδιο το Βιβλίο τοποθετείται στην αγ. Τράπεζα εκεί όπου βρίσκονται τα λείψανα των μαρτύρων της Εκκλησίας και μεταμορφώνεται η ζυμωμένη με ανθρώπινο ιδρώτα ύλη σε Σώμα και Αίμα Χριστού.

Στη δεύτερη, υποτιμητική απέναντι στην έρευνα της Α.Γ., στάση καταλυτικό ρόλο έπαιξε η δράση των προτεσταντών Μισσιοναρίων την περίοδο της Τουρκοκρατίας, οι οποίοι προσπάθησαν από τον 17^ο αι. με πρόσχημα τη διάδοση της Βίβλου να αλώσουν την Ορθόδοξη Εκκλησία, που επί αιώνες μέσα κυρίως από τη Λατρεία της διέσωσε τη θρησκευτική και εθνική ταυτότητα του Νεοέλληνα. Πρέπει, όμως, παράλληλα να υπογραμμισθεί ότι ήδη από τον 5^ο αι. μ.Χ. και μετά, παρατηρώντας κανείς τη συχνότητα των βιβλικών παραπομπών στη χριστιανική Γραμματεία, διαπιστώνει ότι αυτές με την πάροδο των αιώνων μειώνονται προοδευτικά, αλλά αισθητά, ενώ στο ίδιο χρονικό διάστημα σπανίζουν και τα υπομνήματα στην Κ.Δ., τα οποία είναι στην πλειονότητά τους Επιτομές του έργου του ιερού Χρυσοστόμου ή Σειρές.

Όταν μιλάμε, όμως, για λατρεία στην Ορθοδοξία δεν εννοούμε **μια μυστηριακή τελετουργία**, αλλά μια λογική εν Πνεύματι και αληθεία συσσωμάτωση με τον ένσαρκο Λόγο, τον Ιησού. Βεβαίως έζησε η Εκκλησία χωρίς την Κ.Δ. αλλά όχι όμως και χωρίς την Π.Δ. Μέχρι σήμερα αρκετές ακολουθίες του νυχθημέρου, δεν περιέχουν καινοδιαθηκικά αναγνώσματα, εμπεριέχουν όμως πάντα παλαιδιαθηκικούς ψαλμούς. Ο Ιησούς, στην προαναφερθείσα διήγηση της πορείας προς Εμμαούς, πριν οδηγήσει τους συνόμιλούς Του στο Δείπνο και την κλάση του Άρτου, καθ' οδόν τους διερμήνευε τις Γραφές και ιδιαίτερα τις Προφητείες εκείνες που ομιλούσαν περί του εαυτού Του. **Αυτό προκάλεσε καύση** στις καρδιές τους και διάνοιξε τα μάτια τους στο να αναγνωρίσουν κατόπιν στο Δείπνο **ποιος**

²⁶ The Elements of Liturgy, στο: Κ.Πάτελος (επιμ.), *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement. Documents and Statements*, 1978, 172-182, (εδώ) 172. Η παραπομπή ελήφθη από το Π. Βασιλειάδη, Η Αγία Γραφή στις Σύγχρονες Διορθόδοξες Αναζητήσεις και η Ορθόδοξη Λειτουργική Παράδοση, στου ιδίου: *Βιβλικές Ερμηνευτικές Μελέτες*, Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1988, 15-48, εδώ 30.

²⁷ Το πρώτο βιβλίο της Κ.Δ., η προς Θεσσαλονικείς επιστολή, γράφτηκε 20 χρόνια μετά τη σταύρωση του Ιησού, ενώ ο Κανόνας της Κ.Δ. συγκροτήθηκε γύρω στο 150 μ.Χ.

είναι ο Ιησούς. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στις Πράξεις (κεφ. 8) με τον Αιθίοπα, πάλι σε μια ιστορία όπου δεσπόζει η οδός. Η πρώτη Εκκλησία, όπως αποδεικνύει το ίδιο βιβλίο, στα πρώτα χρόνια της δράσης της, εκτός από την κατ' οίκον κλάση του άρτου, συμμετείχε στη Λατρεία του Ναού και σε αυτή της Συναγωγής, όπου κυριαρχούσε η Ανάγνωση της Τορά και των Προφητών. Η τελευταία μάλιστα (η Λειτουργία της Συναγωγής) έγινε η μήτρα, από την οποία γεννήθηκε η χριστιανική Λατρεία.

Ουδέποτε, επίσης, η πρώτη Εκκλησία δεν εξίσωσε την Α.Γ. και τα θεόπνευστα έργα των προφητών και των αποστόλων με οποιοδήποτε άλλο λόγο ή κείμενο έστω και Μεγάλου Πατέρα της Εκκλησίας. Αντιθέτως ο επίσκοπος προσκαλείται προθύμως *ἔχειν ἀναγινώσκειν ἐρευνητικῶς καὶ οὐ παροδεντικῶς, τοὺς τὲ ἱεροὺς Κανόνας καὶ τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον, τὴν τὲ τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου βίβλον καὶ πάσαν τὴν θείαν Γραφήν* (Κανόν Β' της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου)²⁸. Η αγ. Γραφή, η οποία δεσπόζει στο χέρι του Παντοκράτορα στον τρούλο του Ναού τοποθετείται, όπως ήδη ελέχθη, στην Αγ. Τράπεζα, κάτι που αποτελεί την ορατή ένδειξη της κεντρικότητας του Λόγου του Θεού στη ζωή της Εκκλησίας και υπενθυμίζει ακριβώς την ανάγκη να διαφυλάσσεται και να διατηρείται η ζωή και η ιστορία της Εκκλησίας υπό τη βιβλική προοπτική. Απ' την άλλη μεριά, ο **Ἀμβωνας** δεν αποτελεί διακοσμητικό στοιχείο του ορθόδοξου Ναού, αν μάλιστα λάβουμε υπόψη τη θέση του σε μερικές αρχαίες Εκκλησίες ακριβώς στο κέντρο του κυρίως ναού²⁹. Τον 3^ο αι. μάλιστα πολλοί Χριστιανοί μαρτύρησαν, επειδή πεισματικά αρνούνταν να παραδώσουν στους διώκτες τους τα ιερά τους βιβλία.

Σήμερα, δυστυχώς, έχουν συμβεί τα εξής: **1/** Το πρώτο μέρος της Θ. Λειτουργίας στο οποίο δεσπόζουν τα παλαιδιαθηκικά και καινοδιαθηκικά αναγνώσματα, παρόλο ότι απευθύνεται σ' ολόκληρο το Εκκλησίασμα δε γίνεται κατανοητό ως **Μυστήριο του Λόγου**, αλλά έχοντας ονοματισθεί ως **Λειτουργία των Κατηχουμένων**, θεωρείται κάτι σαν προελούδιο - εισαγωγή στο καθεαυτό μυστήριο. **Η Είσοδος με το Ευαγγέλιο, που δεσπόζει μαζί με την ανάγνωση της Γραφής σε αυτό το αναπόσπαστο κομμάτι της Λειτουργίας και είναι δείγμα της ευφρόσυνης συνάντησης με τον αναστημένο Χριστό που πραγματοποιείται με τη μεταφορά προς εμάς αυτού του βιβλίου των βιβλίων, του βιβλίου που πάντοτε μεταβάλλεται σε δύναμη, ζωή, εξαγιασμό χαρακτηρίζεται και αυτή ως 'Μικρή'. Όπως, όμως, κατά τη θεία Ευχαριστία προηγείται η μεταφορά των ευχαριστηριακών Δώρων στο θυσιαστήριο και έπεται η επίκληση της κατάπεμψης του Παρακλήτου Πνεύματος για τον καθαγιασμό των δώρων, έτσι και η φανέρωση του Λόγου προηγείται της ανάγνωσης του Ευαγγελίου του, ενώ κατόπιν διαβάζεται πλέον μυστικά η ευχή προ του Ευαγγελίου, προκειμένου 'το ακήρατο φως της θεογνωσίας' να διανοίξει τους οφθαλμούς της διανοίας εις την κατανόησιν των ευαγγελικών κηρυγμάτων³⁰. Η ανάγνωση, άλλωστε, του Ευαγγελίου υποσημαίνει σύμφωνα με τον Μάξιμο τον Ομολογητή, τη Δευτέρα Παρουσία (Μυσταγωγία, P.G. 91,688C).**

2) Το πλούσιο παλαιδιαθηκικό περιεχόμενο του πρώτου μέρους της θείας Λειτουργίας συντμήθηκε ή καταργήθηκε εντελώς. Έτσι χάθηκε η αίσθηση τῆς συνέχειας μιᾶς ζωντανῆς ἱστορίας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Ἰσραὴλ ὡς τὴν Ἐκκλησία τοῦ Παρακλήτου σέ μιᾶ ἀκατάληκτη πορεία ἐνώπιον ἀνοιχτῶν

²⁸ Κείμενο κατά το Πηδάλιον [...]1884, 264. Ο κανόνας αυτός ελήφθη από το Β.Π. Στογιάννου Η Προσκύνηση των Μαγών (Ματθ.1,2-12), *Ερμηνευτικά μελετήματα*, 592-651, 594. Στην υποσ.8 σημειώνεται και η αιτιολόγησή του: οὐσία γὰρ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραχίας ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα λόγια, ἡγουν ἢ τῶν θείων Γραφῶν ἀληθινὴ ἐπιστήμη, καθὼς ὁ μέγας ἀπεφῆνατο Διονύσιος (Διον.Αρεοπαγ. Περί Εκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας 1).

²⁹ Έτσι ο Βασιλειάδης, *Αγία Γραφή*, 38-39.

³⁰ Σμέμαν, *Εὐχαριστία*, 72

ὀριζόντων³¹. Ὡς γνωστόν μέχρι τον 12^ο αἰ. εκτός από τον Απόστολο και το Ευαγγέλιο, διαβαζόταν και το **Προφητολόγιο**, με προφητικές περικοπές που ακούγονταν πριν τα καινοδιαθηκικά αναγνώσματα και βρίσκονταν προφανώς σε αλληλουχία προς αυτά. Αυτά μετατέθηκαν τελικά στον Εσπερινό, στον οποίο, όμως, σπάνια συμμετέχουν οι χριστιανοί. Μέχρι σήμερα οι ψαλμικοί στίχοι των Αντιφώνων συχνά παραλείπονται, το Προκείμενο του Αποστόλου δεν ψάλλεται ευφρόσυνα, ενώ πρόσφατα επανήλθε μόνον σε χρήση το **Αλληλουάριο**.

3) Το κήρυγμα είτε απουσιάζει εντελώς, είτε μετατίθεται προ της θείας Κοινωνίας, με αποτέλεσμα να μην μπορούν οι πιστοί να συνειδητοποιούν ότι, όπως στο δεύτερο μέρος της θείας Λειτουργίας το ψωμί και το κρασί μεταβάλλονται σε Σώμα και Αίμα Χριστού εις άφεσιν αμαρτιών και ζωὴν αἰώνιον, ἔτσι και στο πρώτο τα λόγια, η σάρκα της Γραφής, μεταβάλλονται μέσα στη Σύναξη σε Πνεύμα, ενέργεια και ζωή. Συχνά μάλιστα το κήρυγμα χάνει τον προφητικό, εσχατολογικό βιβλικό του χαρακτήρα και εντρυφά σε θέματα απλώς ηθικ(ιστικ)ά ή και αλλότρια.

Το αποτέλεσμα ήταν στη θεολογική σκέψη να περιοριστεί η Λειτουργία στο δεύτερο μέρος σαν να ήταν κάτι αυτοτελές και πνευματικά και θεολογικά. Σημειώνει εύστοχα ο π. Α. Σμέμαν³²: Ο Λόγος και το Μυστήριο αποχωρίστηκαν το ένα από το άλλο κι έγιναν αντικείμενο ανεξάρτητης μελέτης και καθορισμού. κάτι που οδηγεί τόσο στη λανθασμένη, μονόπλευρη και διαστρεβλωμένη αντίληψη του Λόγου, δηλαδή της Γραφής και της θέσης της στη ζωή της Εκκλησίας, όσο και του Μυστηρίου. Τολμώ να πω ότι η βαθμιαία 'αποσύνθεση' της Γραφής, η διάλυσή της μέσα στην όλο και περισσότερο ειδική και αρνητική κριτική είναι αποτέλεσμα του χωρισμού της από την Ευχαριστία [...] Χωρίς το Λόγο, το μυστήριο παύει να είναι βιβλικό, ευαγγελικό, στη βαθύτερη έννοια αυτής της λέξης [...] Η θεία κοινωνία εκλαμβάνεται σαν ένας από τους τρόπους 'λήψεως της χάριτος', σαν πράξη προσωπικού εξαγιασμού, αλλά παύει να εκλαμβάνεται σαν συμμετοχή μας στο Ποτήριο του Χριστού.. Αποκομμένο από το Λόγο, που πάντα είναι Λόγος περί του Χριστού (ερευνάτε τας Γραφάς Ιω. 5, 39) τα μυστήρια κατά έννοια αποκόπτονται από το Χριστό [...].

Όμως στη λειτουργική, στην πνευματική παράδοση της Εκκλησίας, ακριβώς στην αδιάκοπη σχέση του Λόγου και του Μυστηρίου πραγματώνεται η ουσία της Εκκλησίας σαν ενσάρκωσης του Λόγου, σαν ενσάρκωσης που πραγματοποιείται στο χρόνο και στο χώρο, ἔτσι που για την ίδια την Εκκλησία γράφεται στο βιβλίο των Πράξεων 'και ο λόγος του Θεού ηύξανε' (12, 24). Στο μυστήριο επικοινωνούμε με Εκείνον, ο Οποῖος προσέρχεται και βρίσκεται με μας με τον Λόγο, ο ευαγγελισμός του Οποῖου είναι η αποστολή της Εκκλησίας. Ο Λόγος θεωρεί το Μυστήριο ως εκπλήρωσή του, γιατί στο Μυστήριο ο Χριστός - Λόγος γίνεται ζωή μας. Ο Λόγος συναθροίζει την Εκκλησία για να ενσαρκωθεί μέσα της. **Αποκομμένο από τον Λόγο, το Μυστήριο απειλείται να γίνει αντιληπτό ως Μαγεία, χωρίς το Μυστήριο ο Λόγος απειλείται να οδηγηθεί στο Δόγμα. Και τελικά, ακριβώς με το Μυστήριο ο Λόγος μεταβάλλεται σε ερμηνεία, επειδή η ερμηνεία του Λόγου αποτελεί πάντοτε μαρτυρία για το πώς ο Λόγος γίνεται ζωή (Ιω. 1, 14).** Το Μυστήριο είναι η ίδια η μαρτυρία και γι' αυτό υπάρχουν σε αυτό η πηγή, η αρχή κι η βάση της ερμηνείας και της κατανόησης του Λόγου, η πηγή και το κριτήριο της Θεολογίας[...] Επομένως, το πρώτο μέρος της Λειτουργίας είναι η απαραίτητη αρχή της ευχαριστηριακής ιερουργίας, εκείνο το Μυστήριο του Λόγου, το οποίο θα βρει την εκπλήρωση και τελείωσή του στην προσφορά, στον εξαγιασμό και στην μετάδοση των ευχαριστηριακών δώρων στους πιστούς.

³¹ Ν. Α. Ματσούκα, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης Σημεῖα, Νοήματα, Αποτυπώματα, Θεσσαλονίκη 2002, 12-16

³² Ευχαριστία 72-75.

Ο βιβλικός χαρακτήρας της θείας Ευχαριστίας αποδεικνύεται, σύμφωνα με τον Π. Βασιλειάδη, και από τα εξής³³:

α) Η θ. Ευχαριστία, που αποτελεί την καρδιά της ορθόδοξης λατρείας, αποτελεί κατά μυστικό τρόπο την **αέναη επανάληψη της βιβλικής ιστορίας** της σωτηρίας του κόσμου. Κατά τη θ. Ευχαριστία πραγματώνονται εδώ και τώρα τα μυστηριώδη γεγονότα της θ. Οικονομίας, που χρονολογικά τοποθετούνται στους βιβλικούς χρόνους. Το Βάπτισμα, αλλά και όλα τα μυστήρια, διαπνέονται τόσο στην ορολογία όσο και στην ουσία από την Αγία Γραφή. Αναγνώσματα από τη Γραφή έχουν τοποθετηθεί σε κάθε ακολουθία. Η ορθόδοξη λατρεία με την επιστράτευση όλων των αισθήσεων ισοδυναμεί με την **‘Αγία Γραφή δραστηριοποιημένη’** [...] Προσφέροντας τον λόγο του Θεού όχι με την μορφή τυπωμένου βιβλίου, αλλά σαν προφορικό μήνυμα, μελωδία και πάνω απ’ όλα λειτουργικό δράμα και μυστηριακή πραγματικότητα, η ορθόδοξη λατρεία αποτελούσε πριν την τελική αποκρυστάλλωσή της μοναδικό μέσον ολικής και αποτελεσματικής επικοινωνίας. Αυτό που αποτελεί γεγονός πρωταρχικής σημασίας και καθορίζει τον ημερήσιο κύκλο των ορθόδοξων ακολουθιών είναι η συνεχής διακήρυξη του «ευαγγελίου», του χαρμόσυνου δηλαδή μηνύματος της σωτηρίας. Οι ανυπέβλητης ωραιότητας ύμνοι, που ακούμε κατά τη διάρκεια του λειτουργικού έτους, ιδίως οι αρχαιότεροι, **δεν είναι παρά διαφορετική έκδοση και υπομνηματισμοί του βιβλικού μηνύματος**. Το ίδιο συμβαίνει και με την **ορθόδοξη κατήχηση**, που παραδοσιακά εντασσόταν στο πλαίσιο της θείας λατρείας. Το κήρυγμα, που ακολουθούσε πάντοτε τα βιβλικά αναγνώσματα, βασιζόταν στις καθορισμένες απ’ το τυπικό περικοπές, ποτέ δεν αφήνόταν στην εκλογή, του ιεροκήρυκα. Η επικράτηση του «**Κανόνα**» σαν μορφολογική βάση της ορθόδοξης υμνολογίας σε βάρος των «**Κοντακίων**» μπορεί να θεωρηθεί σαν σημάδι απροθυμίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας να απομακρυνθεί από το ασφαλές θεμέλιο της Γραφής.

β) Η Ορθόδοξη Εκκλησία πολύ σοφά επέτρεψε τη χρήση της τοπικής γλώσσας στη λατρεία. Το γεγονός ότι η Αγία Γραφή ήταν η πρώτη, που μεταφράστηκε για τον ευαγγελισμό των Σλάβων σε κατανοητό από το λαό γλωσσικό ιδίωμα, την στιγμή που στη Δύση η λατινική Βίβλος και η λατινική λειτουργία ήταν υποχρεωτικά, δεν αφήνει καμιά αμφιβολία, πως το κέντρο βάρους της ορθόδοξης Λατρείας δεν ήταν το τυπικό καθαντό, αλλά το ευαγγελικό της περιεχόμενο. Η μέχρι και σήμερα συνεχιζόμενη αρχαία πράξη να διαβάζεται το χαρμόσυνο μήνυμα της **Ανάστασης του Χριστού στις ξένες γλώσσες** υποδηλώνει το ευαγγελικό ενδιαφέρον της Εκκλησίας. Η έκφραση «**θ’ ακούσω το Ευαγγέλιο και θα φύγω**» ήταν μέχρι και τις προάλλες πολύ συνηθισμένη στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Και οι συχνές αναφορές στο Κοράνιο **στο «λαό του βιβλίου»** υποδηλώνοντας τους χριστιανούς, δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για την προσήλωση της αρχαίας Ανατολικής Εκκλησίας στην Αγία Γραφή. Αλλά και η μοναδική στο είδος της ανταπόκριση μέχρι και σήμερα του ορθόδοξου πληρώματος στις ακολουθίες της Μ. Εβδομάδα, ακολουθίες με εντονότατο βιβλικό χρώμα, στο ίδιο συμπέρασμα μας οδηγεί. Οι ακολουθίες αυτές, οι αρχαιότερες το ορθόδοξου τυπικού, δείχνουν ακόμη τη στενότερη σχέση Γραφής και Λατρείας³⁴.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη Δύση επειδή ακριβώς αυτή η υπαρξιακή λατρευτική ερμηνεία της Α.Γ. υποκαταστάθηκε από την ορθολογιστική ιστορικοκριτική προσέγγιση, η οποία όμως παρ’όλες τις χρήσιμες πληροφορίες που δίνει στο μελετητή σχετικά με τις ιστορικές παραμέτρους του κειμένου, δεν ικανοποιεί τη βαθύτερη υπαρξιακή ανάγκη του ανθρώπου να θεραπευθεί με το λόγο του Θεού, κατέφυγαν την τελευταία εικοσαετία στο **Βιβλόδραμα (Bibeldrama)**. Μια ομάδα ανθρώπων προσπαθεί να ανα-βιώσει τα κείμενα της Α.Γ. μέσα από τη δραματική αναπαράστασή τους, όπου ο καθένας αναλαμβάνει ένα ρόλο και προσπαθεί με την καρδιά, τις αισθήσεις, το σώμα του και κυρίως μέσω του διαλόγου με τα κείμενα αλλά και τους άλλους, να ταυτιστεί με κάποια βιβλική φιγούρα και να βρει διεξόδους στα υπαρξιακά προβλήματά του³⁵. Παράλληλα με τη συλλογική αυτή αναβίωση των αγιογραφικών δράμενων, στη Δύση ανακαλύπτεται και πάλι μια ατομική εμπειρική προσέγγιση της Βίβλου, που εφήρμοσαν πρώτοι οι Βενεδικτινοί μοναχοί και ονομάζεται **lectio divina**³⁶. Ενώ στην Ανατολή οι μοναχοί προσπαθούσαν να φτάσουν στο φωτισμό και στη θέωση επαναλαμβάνοντας τη μονολόγιστη νοερά ευχή, η οποία ταυτίζεται με την κραυγή του τυφλού Βαρτιμαίου (Μκ.10,47), αλλά και χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα

³³ Βασιλειάδη, *Αγία Γραφή* 36-43.

³⁴ A.Hecht, *Exegese und Bibliodrama*, BiKi 56 (2001), 156-161. J.Bobrowski, *Bibliodrama-Praxis*, Hamburg 1991. H.Keßler, *Bibliodrama und Leibhaftigkeit. Leibhaftige Textauslegung im theologischen und therapeutischen Diskurs*, Köln 1996. N.Pauler, *Bibliodrama. Glauben erfahren mit Hand, Kopf und Herz*, Stuttgart 1996. K.-Werner Stangier, *Jetzt. Bibliodrama im Spannungsfeld von Liturgie und Psychodrama*, Köln 1996.

³⁵ Η όλη συλλογιστική του Βιβλοδράματος συνοψίζεται στο εξής κείμενο του Carlos Mesters *Ο λόγος του Θεού είναι σαν το σπόρο*. Αποκαλύπτει κανείς το νόημά του μόνον όταν σπέρνεται στη γη της ζωής και της καθημερινότητάς μας. Εκεί μεταμορφώνει τη ζωή και εμφανίζεται το άνθος. Από το άνθος συνειδητοποιεί κανείς τη σημασία του σπόρου, το νόημα του λόγου του Θεού. Ο στόχος είναι απλός: όλοι πρέπει να αντιληφθούν, ότι ο Θεός θέλει να ανοίξει διάλογο μαζί μας, ο οποίος δε σχετίζεται με όρους πολύπλοκους, αλλά με τη ζωή μας. Τα λόγια της Βίβλου χάνουν το νόημά τους, όταν ξεχνάτε ότι είναι λόγια μιας συζήτησης. Ό.π. 157.

³⁶ A.Gruen, *Gotteserfahrungen oder Bibel meditieren, Bibel und Kirche* 54 (1999), 37-39.

χωρία της Γραφής προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους λογισμούς κατά το πρότυπο του Δαβίδ (Ψ.41(42) και του Ιησού (πρβλ. διήγηση Πειρασμών Mt.4,1-11 κ.παρ.)³⁷, οι Βενεδικτινοί προκειμένου να επιτύχουν τη θεωρία του Θεού αφιέρωναν καθημερινά τρεις ώρες στην *lectio divina* (ανάγνωση περικοπών της Βίβλου). Αυτή η ανάγνωση είχε τα εξής στάδια: **1/ Lectio:** Διαβάζω για να συναντήσω τον Θεό και έτσι να ανακαλύψω τον αληθινό εαυτό μου και όχι για να πλουτήσω τις θεολογικές γνώσεις μου. Όσο κατανοώ το λόγο του Θεού, τόσο κατανοώ με καινούργιο τρόπο τον εαυτό μου, αφού απελευθερώνομαι από άρρωστα πρότυπα και ιδέες. 'Ο λόγος του Θεού είναι ο αντίπαλος του θελήματός σου, μέχρι να γίνει πρόξενος της σωτηρίας σου. Όταν εσύ είσαι εχθρός του (πραγματικού) εαυτού σου, τότε και ο λόγος του Θεού είναι εχθρός σου' (ι. Αυγουστίνος). Όσο είσαι φίλος, τότε και αυτός είναι σε αρμονία μαζί σου'. **2/ Meditatio:** Ο λόγος που διαβάζω πρέπει να σπαρεί, να δράσει εντός μου, να λάβει 'σάρκα' και να με θεραπεύσει. Επαναλαμβάνω το λόγο της Γραφής αργά με την καρδιά μου, τον αφήνω να δράσει, να χαραχθεί μέσα μου, χωρίς να προβληματίζομαι εγκεφαλικά για την ορθότητά του. **3/ Oratio:** Προσεύχομαι έτσι ώστε αυτή η πρώτη γέυση, να γίνει ολοκληρωτική εμπειρία της έλευσης της βασιλείας του Θεού **4/ Contemplatio:** η θεωρία του Θεού είναι δώρο. Σε αυτή τη φάση όλες οι αντιθέσεις μεταξύ χρόνου και αιωνιότητας, ουρανού και γης, φωτός και σκότους, Θεού και ανθρώπου, αίρονται. Δε σκέφτομαι πλέον για το Θεό αλλά είμαι στην αγκαλιά Του. Σε μια μόνο ακτίνα του ήλιου θεωρώ όλο τον κόσμο και βλέπω σε όλα την ενέργεια του Θεού. Η ανάγνωση (**lectio**) σπάει το αλάβαστρο της θεϊκής λέξης, η **meditatio** οσφραίνεται τη γλύκα του, η **oratio** παρακαλεί για την εκπλήρωση της λαχτάρας και η **contemplatio** γεύεται όχι τη λέξη, αλλά τον ίδιο το Λόγο του Θεού.

Αυτή η ερμηνεία της Α.Γ. στηρίζεται στις τέσσερις ερμηνευτικές μεθόδους, που κυριάρχησαν σε Ανατολή και Δύση και είναι: 1) η ιστορική ή κατά γράμμα (για παράδειγμα *Ιερουσαλήμ*), 2) η αλληγορική ή χριστολογική (π.χ. *Εκκλησία Χριστού*), 3) η τροπολογική ή αλληγορική ή ανθρωπολογική (π.χ. *ανθρώπινη ψυχή*), 4) η αναγωγική ή εσχατολογική (π.χ. *επουράνια Πόλη*)³⁸. Ο μαθητής του Ιωάννου του Χρυσοστόμου και εισηγητής της νηπτικής θεολογίας στη Δύση Ιωάννης Κασσιανός (360-435 μ.Χ.) εκφράζει με ένα έμμετρο κείμενο το σκοπό των τεσσάρων ερμηνευτικών οδών:

Littera gesta docet, quid credas allegoria

Moralis quid agas, quo tendas anagogia

Το γράμμα διδάσκει, ό,τι έχει γίνει,

η αλληγορία ό,τι πρέπει να πιστευθεί

η ηθική έννοια του γράμματος, ό,τι πρέπει να γίνει

η αναγωγική, ό,τι πρέπει να γίνει αντικείμενο ελπίδας

³⁷ Πρβλ. Αντιρρητικόν Ευαγγρίου Ποντικού.

³⁸ Οι τέσσερις αυτού ερμηνευτικοί κανόνες φαίνονται να ομοιάζουν με εκείνους που ακολουθούσαν οι ραββίνοι και άρχιζαν με τα 4 αρχικά γράμματα της λέξεως **παρδές** (=παράδεισος): 1) **περζάτ** (ενδεδυμένος) = απλή γραμματική έννοια, 2) **ρεζάτ** (σημασία) = αλληγορική έννοια, 3) **δερούς** (αναζήτηση) = αναγωγικό νόημα, 4) **σόδ** (μυστικό) = μυστική θεολογική ερμηνεία. Σοβαρότατο ρόλο διεδραμάτιζαν οι ερωταποκρίσεις (Εξ.12, 26-7).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ Ο ΟΡΟΣ «ΔΙΑΘΗΚΗ»

Από το βιβλίο μου *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων. Εισαγωγή στα Συνοπτικά Ευαγγέλια και Πρακτική Μέθοδος Ερμηνείας τους*, Αθήνα: Αθως 2007 ad loc.

Καταρχάς πρέπει να επισημανθεί το εξής: Πολλοί όροι, οι οποίοι χρησιμοποιούνται στην Κ.Δ. αλλά και στη λατρεία της Εκκλησίας, έστω και αν κατανοούνται εν μέρει, εντούτοις δεν ερμηνεύονται σωστά διότι δε λαμβάνονται υπόψη τα σημαινόμενά τους στη μετάφραση των Ο΄, όπου υπάρχει η εξής ιδιαιτερότητα: Επειδή το εβραϊκό πρωτότυπο κείμενο περιλαμβάνει μόλις 7.706 λέξεις, κάθε μία από αυτές έχει πολυδιάστατο περιεχόμενο. Οι ελληνικοί όροι, που επιλέχθηκαν από τους Ο΄ για να τις αποδώσουν, είναι φορτισμένοι με το περιεχόμενο που έχουν τα αντίστοιχα εβραϊκά συνώνυμα και η κατανόησή τους προϋποθέτει είτε τη γνώση της εβραϊκής, είτε την οικείωση με το περιεχόμενο της Βίβλου.

Η λέξη ειρήνη, για παράδειγμα, ενώ στα Ελληνικά έχει τη γνωστή σημασία της απουσίας του πολέμου, στην Α.Γ. (απαντά 237 φορές στην Π.Δ. και 87 φορές στην Κ.Δ.), ως μετάφραση του *Schalom* σημαίνει ευλογία, θεραπεία-υγεία, αφθονία-πλούτο, δύναμη, πρόοδο, χαρά, τιμή, δόξα-μεγαλείο και έχει τρισδιάστατη σημασιολογία: σηματοδοτεί την αρμονία του ανθρώπου με τον Θεό, με τον εαυτό του και τον κόσμο. Πρβλ. Ψ. 121 (122), 6-9: *ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλημ, καὶ εὐθηνία τοῖς ἀγαπῶσίν σε· γενέσθω δὴ εἰρήνη ἐν τῇ δυνάμει σου καὶ εὐθηνία ἐν ταῖς πυργοβάρεσίν σου. ἕνεκα τῶν ἀδελφῶν μου καὶ τῶν πλησίων μου ἐλάλουν δὴ εἰρήνην περὶ σοῦ· ἕνεκα τοῦ οἴκου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξεζήτησα ἀγαθὰ σοι. Το Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία(ς)* (Λκ. 2, 14 πρβλ. 19, 38), δε σημαίνει έτσι απλώς ειρήνη στη γη (αφού άλλωστε η έλευση του Ιησού προκάλεσε σκάνδαλο), αλλά *ευημερία, ευλογία*. Το ίδιο πολυσήμαντος είναι και ο όρος *κρίση*, ο οποίος σημαίνει ταυτόχρονα ευσπλαχνία-ελεημοσύνη, δικαίωση, αλλά και τιμωρία-καταστροφή³⁹.

Με το όρο διαθήκη/berith του Κυρίου, δεν εκφράζεται στη Γραφή η τελευταία αμετάκλητη θέληση του διαθέτη μιας περιουσίας ή κληρονομιάς, ούτε κατεξοχήν μια *συνθήκη/ένα σύμφωνο φιλίας* μεταξύ δύο ισότιμων μεγεθών, εν προκειμένω του Θεού και λαού. Έτσι, ως *διαθήκη* μεταφράστηκε ο εβραϊκός όρος *μπερίθ* από τους 70 (72) μεταφραστές στο κοσμοπολίτικο περιβάλλον της Αλεξάνδρειας τον 2^ο αι. π.Χ. προφανώς για να δηλωθεί το αμετάθετο και το δεσμευτικό της βούλησης του προσωπικού Θεού της ιουδαϊκής κοινότητας αφού δεν μπορεί ποτέ να εξισωθεί ο Γιαχβέ με το κτίσμα Του. Μέχρι σήμερα στα αγγλικά από άλλους προτιμάται *testament* (διαθήκη με την έννοια του όρου στη νεοελληνική) και από άλλους *covenant* (=συνθήκη).

Τις περισσότερες φορές με τον όρο *μπερίθ* (απαντά 280 φορές και εξάγεται από ρίζα που σημαίνει τον δεσμό) δηλώνεται μια σταθερή και επίσημη δέσμευση ενός ισχυρού εταίρου απέναντι σε ένα λιγότερο ισχυρό-υποτελή, η οποία γίνεται με πρωτοβουλία του πρώτου αφού *αυτός μονομερώς υπαγορεύει* τους όρους. Αυτός που αποκαλείται *κύριος*, αναλαμβάνει την προστασία και παραχωρεί *σαλόμ/ειρήνη* (= ευημερία, αφθονία) ενώ ο δεύτερος, ο *υπεξούσιος*, είτε αρνείται είτε δέχεται και αναλαμβάνει να προσφέρει υπηρεσία και υπακοή.

Συνεπώς η *μπερίθ* περιλαμβάνει υπόσχεση-επαγγελία (*οριστική*) και ταυτόχρονα μια υποχρέωση (*προστακτική*). Καταγράφεται σε λίθινες πλάκες για να διασώζεται και *επικυρώνεται με πανηγυρικές πράξεις*: (1) κατεξοχήν με όρκους (συνοδευόμενους από ευλογίες και κατάρες) που

³⁹ Πρβλ. Ν.Ι. Σωτηροπούλου, *Ερμηνεία Δυσκόλων Χωρίων της Αγίας Γραφής*, Τόμος Α΄, Αθήναι 1985, 53 κ.ε.

προφέρονται καθώς ο υπεξούσιος διαβαίνει ανάμεσα σε τεμαχισμένα ζώα. Πρόκειται συμβολική πράξη που σημαίνει ότι αυτοί που «κλείνουν» ή κόβουν τη διαθήκη σε περίπτωση παραβίασης θα έχουν την τύχη των κρεάτων ήτοι τον θάνατο⁴⁰. (2) Η επισφράγιση της διαθήκης συνοδεύεται με βρώση **αλατιού**. (3) Ενίοτε μετά τη σύναξη της διαθήκης ακολουθούσε πλουσιοπάροχο γεύμα-δείπνο, η κατεξοχήν επισφράγιση της φιλίας στην Εγγύς Ανατολή, **αλλά και (4) σύναψη γάμου ο οποίος επίσης ονομάζεται στην ΠΔ διαθήκη**. Ουσιαστικά στη διαθήκη εμπεριέχονται οι έννοιες: χάρις, πίστις (πιστότητα, συνέπεια), έλεος (καλοσύνη και αγάπη)

(α) Στην Π.Δ. σε αντίθεση με τους λαούς της Εγγύς Ανατολής ο Θεός, δεν θεωρείται υπεργίγινος βασιλιάς ούτε η σχέση του μιμείται τους πολιτικούς συνασπισμούς. Ο Ωσηέ, που έδρασε περί τα τέλη του 8^{ου} αι. π.Χ., μέσα από το προσωπικό οικογενειακό του δράμα, διακηρύττει στους ομοεθνείς του ότι ο Γιαχβέ είναι ο **στοργικός νυμφίος** που εκλέγει μια άτακτη γυναίκα απαιτώντας όμως απόλυτη πίστη και προσήλωση, όπως προδίδει και η πρώτη εντολή του δεκαλόγου. Ταυτόχρονα στο κεφ. 11 χρησιμοποιεί την εικόνα της μητέρας για τον Θεό: κρατά στην αγκαλιά τον γιο του δεμένος μαζί του με τα δεσμά της καλοσύνης, του μαθαίνει να περπατά.

(β) Παρότι επιδεικνύει στοργή και λειτουργεί απελευθερωτικά ο λαός του τον προδίδει ερωτοτροπώντας με είδωλα, ο ελευθερωτής Γιαχβέ **επιμένει** να είναι ο Αμήν, ο πιστός-αξιόπιστος. Δεν ακυρώνει τη διαθήκη του και μένει συνεπής στις επαγγελίες του εκλέγοντας ένα υπόλοιπο.

(γ) Γί αυτό και ήδη στην μία ΠΔ έχουμε **πολλές διαθήκες** του ίδιου Θεού. Με τον όρο *διαθήκη* «σημαίνεται» η επανειλημμένη προσπάθεια του προσωπικού Θεού, του Γιαχβέ, μέσα από την *έξοδο* Του και τις διάφορες θαυμαστές επεμβάσεις Του στην Ιστορία και το Σύμπαν να σώσει το πλάσμα Του από το ζυγό της δουλείας και την καταστροφή, στην οποία τον οδηγούσε ο αρχέγονος φόβος του θανάτου, η συνακόλουθη εωσφορική εγωκεντρικότητα αλλά και οι σατανικές δυνάμεις, οι οποίες φαίνεται να κυριαρχούν σε αυτόν τον κόσμο. Ήδη ο άγ. Ειρηναίος Λυών (Κατά Αιγ. 3.11.8) ομιλεί για τις διαθήκες του Θεού στην Π.Δ. προς **(1)** τον Νώε, **(2)** τον Αβραάμ και **(3)** τον Μωυσή ενώ αποδέκτης διαθήκης ήταν και **(4)** ο Δαυίδ. Βεβαίως οι συγκεκριμένες μορφές εκπροσωπούν την κοινότητα, η οποία συλλογικά βιώνει τη διαθήκη μέσα από την εμπειρία των εορτών της άνοιξης και του φθινοπώρου και την εφαρμογή των εντολών. Συνδέεται με την έξοδο/μεταστροφή, το να στρέψει ο πρωταγωνιστής τα νώτα προς τα είδωλα της «πατρικής εστίας, το «άνοιγμα» στο άγνωστο-την έρημο, και την επαγγελία γης, απογόνων. Το ουράνιο τόξο, η περιτομή και κυρίως η παράδοση του Νόμου μέσα σε καταγιωστικά φυσικά φαινόμενα στο όρος Σινά αποτέλεσαν τα ορατά /απτά σημεία αυτής της διαθήκης.

(δ) Με τον όρο *παλαιά διαθήκη* σημαίνεται κατεξοχήν αυτή που συνάφθηκε στο όρος Σινά. Στο όρος αυτό μέσα σε φαινόμενα ηφαιστειακά που προκάλεσαν τρόμο αλλά και γοητεία, ο Κύριος παρέδωσε στο λαό τις εντολές Του προκειμένου να διασφαλίσει την ελευθερία, την οποία ο ίδιος τους χάρισε, επισημαίνοντας τους όρους, τα λεπτά όρια ζωής και θανάτου. Είχε ήδη φανερώσει την αγάπη Του με τα φοβερά σημεία και τέρατα που επιτέλεσε κατά την *έξοδο* του λαού από τη φαραωνική Αίγυπτο αλλά και κατά την πορεία στη σκληρή έρημο που λειτούργησε ως εντατικό φροντιστήριο πίστης και λατρείας. Γί αυτό και επιλέχθηκε αντί της συντομότερης παραλιακής λεωφόρου. Απέδειξε έτσι (ο Θεός) ότι δεν είναι ένα *Ον* κινούν ακίνητο και ερώμενο, αλλά είναι ο **Ων**, Αυτός που δρα δυναμικά

⁴⁰ Βεβαίως τελικά στην θρησκεία η θυσία των ζώων υποκαθιστά τον θάνατο των παρανομούντων.

στην Ιστορία και αναδημιουργικά το Σύμπαν χάριν των κτισμάτων Του. Ας σημειωθεί ότι η **εκλογή** ενός λαού στην ΠΔ με την οποία συνδυάζεται η διαθήκη δεν σημαίνει την επιλογή ενός φαβορί-ενός ευνοούμενου, αλλά **την αποστολή για να σωθεί ο κόσμος-η οικουμένη**. Άλλωστε στον Αμώς (9, 7) σημειώνεται με έμφαση *δέν είσθε εις ἐμὲ ὡς υἱοὶ Αἰθιοπῶν, σείς υἱοὶ Ἰσραὴλ λέγει Κύριος· δὲν ἀνεβίβασα τὸν Ἰσραὴλ ἐκ γῆς Αἰγύπτου καὶ τοὺς Φιλισταίους ἀπὸ Καφθὸρ καὶ τοὺς Συρίους ἀπὸ Κίρ* (Μτφρ. Βάμβρα).

(ε) Η παλαιά διαθήκη ακυρώθηκε τελικά με την αποστασία του ιουδαϊκού λαού, ο οποίος επέδειξε απιστία στο δημιουργό και λυτρωτή (ο οποίος στους προφήτες «ζωγραφίζεται» ως νυμφίος του), γι' αυτό και αιχμαλωτίστηκε στις πλεκτάνες των Μεγ. Δυνάμεων της εποχής του. Ήδη στην Π.Δ. διακηρύσσεται η **καινούργια**. Έντονη ήταν η λαχτάρα των αιχμαλώτων στη Βαβυλωνία Ιουδαίων για μια εντελώς καινούργια διαθήκη του Θεού, και αυτό εξήγγειλε με περισσή ενάργεια ο προφήτης του Πάθους, Ιερεμίας τη στιγμή της άλωσης της Ιερουσαλήμ (31, 31-4 πρβλ. Ωσηέ 2, 20-24): *Έρχονται μέρες, λέει ο Κύριος, που θα κάνω καινούργια διαθήκη με το λαό του Ισραήλ και του Ιούδα. Δε θα έχει καμιά σχέση με τη διαθήκη που είχα κάνει με τους προγόνους τους την ημέρα που τους πήρα από το χέρι και τους οδήγησα έξω από την Αίγυπτο. Εκείνοι δεν τήρησαν τη διαθήκη Μου και Εγώ τους παραμέλησα. Και να ποια θα είναι η νέα διαθήκη που θα κάνω με το λαό του Ισραήλ: Μετά τις μέρες εκείνες θα βάλω το νόμο Μου μέσα στη συνείδησή τους και θα τον γράψω στις καρδιές τους. **Θα είμαι Θεός τους και αυτοί θα είναι λαός Μου.** Δε θα διδάσκει πια καθένας το συμπολίτη και τον αδελφό του λέγοντας "Γνωρίστε τον Κύριο", γιατί όλοι θα γνωρίζουν από τον πιο άσημο ως τον πιο σπουδαίο. Θα συγχωρήσω την ανομία τους και δε θα ξαναθυμηθώ πια την αμαρτία τους. Εγώ το λέγω ο Κύριος⁴¹.*

Μετά το τραύμα της βαβυλωνίας αιχμαλωσίας, πολλοί κύκλοι υποστήριξαν ότι η διαδικασία της αποκατάστασης δεν διαρκεί 70 χρόνια αλλά 7*70 490 έτη. Η καινούργια σχέση /διαθήκη του Θεού με το λαό Του, σύμφωνα με τον προφήτη του πάθους Ιερεμιά, (1) θα εμπνέεται **από το καινό Πνεύμα** και (2) δεν θα γραφεί πάνω σε λίθινες πλάκες θα αποτυπώνεται στο κέντρο της ανθρωπίνης ύπαρξης· σε μια **ανακαινισμένη**, ευαίσθητη, μη πωρωμένη καρδιά (3). Αυτή η καινή διαθήκη του Θεού συνοδεύεται στον Ιεζεκιήλ από μια εντυπωσιακή κοσμογονική αναδημιουργία (36, 26). Ο προφήτης αντικρίζει σε όραμα διάσπαρτα γυμνά οστά στους τάφους της σιωπής και του σκότους να λαμβάνουν νεύρα και ζωή. Σε αυτήν την αναδημιουργία πρωταγωνιστεί και πάλι το ζωοποιό Πνεύμα του Κυρίου.

Το γεγονός της *Παράδοσης της Διαθήκης*⁴² εορταζόταν από τον Ιουδαϊσμό κατά την εορτή των επτά εβδομάδων (hag sabuot) , την **Πεντηκοστής** η οποία αποτελούσε συνάμα ημέρα ευχαριστίας για το θερισμό των πρωτογεννημάτων ή *απαρχών* (Δτ. 16, 9 κε.: Φίλων, *Περί των Νόμων* II 162) την κατάπαυση του κατακλυσμού και τη διαθήκη με τον Αβραάμ (Ιωβηλ. 6.15-18). Οι Ιουδαίοι πίστευαν ότι αυτήν την ημέρα της Εξόδου παραδόθηκε ο Νόμος στο Μωυσή⁴³. Αυτήν ακριβώς την επέτειο του 30 μ.Χ. ήλθε το αγ. Πνεύμα σα σφοδρός άνεμος με τη μορφή πυρίνων γλωσσών στους 120 μαθητές και μαθήτριες του Ιησού, οι οποίοι ήταν συγκεντρωμένοι στο υπερώο της Ιερουσαλήμ. Από εκείνο το σημείο

⁴¹ Όσον αφορά στη μετάφραση του Μασοριτικού Κειμένου, ακολουθείται αυτή της Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας: *Η Παλαιά Διαθήκη. Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα*, Αθήνα 1997.

⁴² Στη μοναστική κοινότητα του Κουμράν γινόταν ευρέως λόγος για την επίτευξη της καινούργιας Διαθήκης της *Μετάνοιας*. Ο κοινοβιακός και ασκητικός τρόπος ζωής και ιδίως η κοινοκτημοσύνη συντελούσαν στην επίτευξη της Καινής Διαθήκης των Εσχάτων. Ο κοινοβιακός τρόπος ζωής προαπατούσε, όμως, κατά ένα παράδοχο τρόπο τη ριζοσπαστική εφαρμογή και κατά γράμμα τήρηση της Τορά, ακόμα και εκείνων των λατρευτικών διατάξεών της, που προορίζονταν για τους ιερείς.

⁴³ O J. Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1993, 65-67 υποστηρίζει ότι η ημέρα της Πεντηκοστής από hag sabuot τελικά έγινε hag sebuot (ημέρα της ορκωμοσίας) οπότε μνημονεύονταν όλες οι στιγμές της ισραηλιτικής ιστορίας κατά τις οποίες ο Θεός έδωσε διαθήκη μέσω όρκου (πρβλ. Φίλων Νόμ. 1.183· 2.176 πρβλ. Ιωσ. Αρχ. 14.337 17.2564· Πόλ. 2.42 κε.).

αποκαλύπτεται στον κόσμο και εγκαινιάζει την ιστορική της δράση η Εκκλησία. Η παράδοση της Τορά, η Παλαιά Διαθήκη, επικυρώθηκε με κένωση αίματος, ραντισμό από τα θυσιασθέντα ζώα και γεύμα που παρέθεσε ο Θεός στο Μωσή και Ααρών και τους 70 (72) πρεσβυτέρους (Εξ. 23-24). Αυτό το γεγονός προφητεύει ο Ησαΐας (25, 6-8) ότι θα συμβεί στα Έσχατα με όλη την Οικουμένη.

Στο σημείο αυτό επειδή σήμερα ασκείται ακραία πολεμική εναντίον της Π.Δ. ως εβραϊκής Βίβλου, στο επόμενο **κεφάλαιο Β** καταγράφεται η θέση της στην Εκκλησία μέχρι σήμερα **βλ. Μ. Κωνσταντίνου [Η Παλαιά Διαθήκη ως Βίβλος της Εκκλησίας](#)**). Στο ΥΛΙΚΟ μπορεί κάποιος να μελετήσει και σχετική εργασία του Αθ. Παπαρνάκη.

Επίσης για τη χρησιμότητα της Μετάφραση των Ο'Λxx (=70 ερμηνευτών της Αλεξάνδρειας) βλ. το σχετικό άρθρο της Ε. Δάφνης <https://www.dropbox.com/s/insz7ky0m9la8vg/2008%20%CE%94%CE%91%CE%A6%CE%9D%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%91%20-%20%CE%97%20%CE%A3%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%9C%CE%B5%CF%84%CE%B1%CF%86%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B5%CF%89%CF%82%20%CF%84%CF%89%CE%BD%20%CE%9F%CE%84.pdf?dl=0>

ΚΑΦΑΛΑΙΟ Β΄: ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ⁴⁴:

Η Κ.Δ. στον 21^ο αι. Τόμ. Ε΄ Δοκίμια στο Κατά Ιωάννη: Ποίηση Θεολογία Επίμετρο: Παιδαγωγικές-Ποιμαντικές εφαρμογές ευαγγελικών περικοπών Αθήνα: Tremendum 2014, ad loc

Αναλυτικότερα

βλ.

<https://www.dropbox.com/s/hn82jwu080o0wtm/Eugen%20I.%20Pentiu%20%28Author%29%20The%20Old%20Testament%20in%20Eastern%20Orthodox%20Tradition.pdf?dl=0>

Ενάντια ίσως στην μονομέρεια του sola scriptura, έχει διατυπωθεί⁴⁵ στον ορθόδοξο χώρο η άποψη ότι η Εκκλησία έζησε και χωρίς την Καινή Διαθήκη (καθώς ο Κανόνας αυτής συγκροτήθηκε το β΄ ήμισυ του 2^{ου} αι. μ. Χ.). Ποτέ δεν έζησε, όμως, χωρίς την Ευχαριστία, η οποία αρχικά ονομαζόταν με τον ασυνήθη για το περιβάλλον όρο κλάση του άρτου. Η απόλυτη αλήθεια είναι ότι ο λαός του Θεού ποτέ δεν έζησε και χωρίς την Π.Δ. Οι θεόπνευστες Γραφές της Κ.Δ., τις οποίες αναγιγνώσκει και ο Ι. Χριστός αλλά και η πρώτη Εκκλησία, ταυτίζονται με τα βιβλία της Π.Δ. έστω κι αν μέχρι και τα τέλη του 1^{ου} αι. ούτε στον Ιουδαϊσμό δεν υπάρχει ακόμη συγκροτημένος Κανόνας⁴⁶. Μέχρι σήμερα υπάρχουν ακολουθίες του νυχθημέρου κατά τις οποίες εκτός του Πάτερ ημών δεν ακούγεται η Κ.Δ. Δεν υπάρχει αντιθέτως καμιά η οποία δεν περιέχει παλαιοδιαθηκικό ανάγνωσμα και ιδίως Ψαλμό (πρβλ. Ωρες⁴⁷, Απόδειπνο, [...]). Σημειωτέον ότι τα αναγνώσματα σε αυτές τις ακολουθίες αναγιγνώσκει όταν είναι παρών ο ευρισκόμενος στο μέσον του ποιμνίου επίσκοπος (ο οποίος προβλέπεται από τους Κανόνες⁴⁸ να γνωρίζει ερευνητικώς τις Γραφές και μάλιστα τους Ψαλμούς) ενώ όλες (οι ακολουθίες) εγκαινιάζονται με την επίκληση του Αγ. Πνεύματος (Βασιλεύ ουράνιε) το οποίο σύμφωνα με το Πιστεύω έλάλησε διά των Προφητών.

Μάλιστα η ένταση της ακρόασης της ΠΔ στην ορθόδοξη λατρεία κλιμακώνεται κατά την Μεγ. Τεσσαρακοστή, την καρδιά του εκκλησιαστικού έτους. Σε αυτήν (α) διασώζονται αρχαίες ακολουθίες, (β) απηχείται η σημαντικότερη για τη ζωή του Χριστιανισμού Κατήχηση ενώ (γ) μέσω της προσευχής, της άσκησης των αρετών και της χαρμολύπης διαμορφώνονται ειδικές υπαρχιακές συνθήκες για την εξήγηση και προσοικείωση από τον πιστό και την Κοινότητα των μορφών και της αναβίωσης της πορείας των πρωταγωνιστών της Α.Γ.. Αυτό αποδεικνύεται και με το γεγονός ότι κατά την απαρχή και κατά την κορύφωση (το τέλος) της Μεγ. Τεσσαρακοστής, ψάλλεται ο Μέγας Κανόνας του αγ. Ανδρέα Κρήτης. Σε 250 περίπου απόστιχα στο πλαίσιο του Αποδείπνου ερμηνεύονται η Πεντάτευχος και τα Ιστορικά Βιβλία «υπαρχιακά». Αλλά και δύο εβδομάδες πριν τα Χριστούγεννα, την Κυριακή των

⁴⁴ Με το θέμα έχει ασχοληθεί διεξοδικά ο Ν. Π. Μπρατσώτης, Das Alte Testament in der Griechisch-Orthodoxen Kirche, *Kyrios* 1 (1960/61) 59-81. Πρβλ. Η Παλαιά Διαθήκη ως Αγία Γραφή. Ολίγα και περί της σχέσεώς της προς την Ορθοδοξίαν και τον Ελληνισμόν, Αθήναι 2012. Βλ. Μ. Konstantinou, Zur Deutung des Altes Testaments und seiner Verwendung in der Liturgie bzw. Ikonografie der Orthodoxen Kirche, *Αγία Γραφή και αρχαίος κόσμος. Τιμητικό αφιέρωμα στον ομότιμο καθηγητή Ιωάννη Α. Γαλάνη*, (επιμ. Π. Βασιλειάδης κ.ά.), Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2010, 263-278. Στον ίδιο τόμο ενδιαφέρον για το θέμα της παρούσας εισήγησης είναι και αυτό του Ι. Καραβιδοπούλου, Διακειμενική ανάγνωση των Επιστολών του Αποστόλου Παύλου και του βιβλίου του Προφήτη Ησαΐα, σελ. 177-188 (με αφόρμηση το γεγονός ότι ενώ ο Ψαλτήρας είναι ο πλέον δημοφιλής στην Κ.Δ., ο Παύλος δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση στον Ησαΐα) και του Γ. Μαρτζέλου, Η δογματική σημασία του Βιβλίου των Ψαλμών στην Ορθόδοξη Παράδοση, σελ. 279-304.

⁴⁵ Δεν γνωρίζω εάν η πατρότητά της ανήκει στον πατ. Αλ. Σμέμαν ή τον πατ. Β. Γοντικάκη.

⁴⁶ Σημειωτέον ότι στην ορθόδοξη Εκκλησία ο Κανόνας της ΠΔ. παραμένει τον 21^ο αι. «θέμα ανοικτό» προς συζήτηση στην επικείμενη Πανορθόδοξο Σύνοδο (Κων/πολη 2016).

⁴⁷ R. Taft, *The Liturgy of the Hours in East and West. The origins of the divine Office and its meaning for Today*, Minnesota: The liturgical Press 21993.

⁴⁸ Κανών Β΄ της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου.

Προπατόρων κατά την οποία διαβάζεται ο ύμνος της Πίστεως (Εβρ. 11) και το γενεαλογικό δέντρο του Μτ. 1, οι Κανόνες είναι αφιερωμένοι σε όλους τους δικαίους της Π.Δ.

Από τη μελέτη των π.διαθηκικών παραθεμάτων στην Κ.Δ. και τα αντίστοιχα «ακούσματα» στην ορθόδοξη Εκκλησία προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

1. Από τα 400 και πλέον παραθέματα της Π.Δ. στην Κ.Δ. συμπεραίνουμε ότι στην αρχέγονη χριστιανική Κοινότητα ακούγονται και ερμηνεύονται ιδιαίτερος οι εξής περικοπές⁴⁹: **Ψαλμοί** (Ψ. 2· 21· 30· 40· 68, 8-10. 20-22· 109· 117, 15-24. 26-28 [Ο΄]) και **Προφήτες**⁵⁰ (Ησαΐας 2, 2-4· 9, 1-6· 11· 42· 52-53· 61· 65· Ιερεμίας 38, 31-34 [Ο΄]· Ιωήλ 3, 1-2· Ζαχαρίας). Επίσης απηχούνται **οι Παροιμίες** (κεφ. 7) και **η Σοφία Σολομώντος** (2· 5, 1-5)⁵¹ καθώς ο Ι. Χριστός σε ύμνους κατεξοχήν της Κ.Δ., όπως του Κολ. 2 και Ιω.1, ταυτίζεται με τη Σοφία. Οι ίδιες περικοπές είναι οι πλέον αγαπητές στην ορθόδοξη Εκκλησία μέχρι σήμερα. Επειδή οι πλείστες εξ αυτών σχετίζονται με το σταυροαναστάσιμο τέλος της ζωής του Ι. Χριστού⁵², για το οποίο χρησιμοποιείται δύο φορές το κατά τας γραφάς ήδη στο Πιστεύω της **Α΄ Κορ. 15, 3-4**⁵³, ακούγονται κατά τις Ώρες της Μεγ. Παρασκευής και τον Όρθρο του Μεγ. Σαββάτου (πρώτη ανάσταση). Σε αυτόν προβλέπεται η ανάγνωση 15 (!) π.διαθηκικών αναγνωσμάτων η οποία κορυφώνεται με τη θριαμβευτική ωδή

⁴⁹ L. Schenke,, *Die Urgemeinde*, Stuttgart: Kohlhammer 1990, 99-107.

⁵⁰ Πρβλ. Ιουστ. Α΄ Απολ. 67.3-5: *καὶ τῆ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεῦματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκειται, μέχρις ἐγχαρεῖ. εἶτα παυσάμενον τοῦ ἀναγινώσκοντος ὁ προεστὼς διὰ λόγου τὴν νουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. ἔπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες καὶ εὐχὰς πέμπομεν.*

⁵¹ Στη σύγχρονη έρευνα ακόμα και μεταξύ βιβλικών κειμένων διακρίνονται οι σαφείς αναφορές –όπου έχουμε κατά λέξιν παράθεση ενός κειμένου- από υπαινιγμούς (Anspielungen) και απηχήματα (Echo). Βλ. Michael Labahn, *Die Septuaginta und die Johannesapokalypse: Möglichkeiten und Grenzen einer Verhältnisbestimmung im Spiegel von kreativer Intertextualität und Textentwicklungen, Die Johannesapokalypse, Kontexte-Konzepte –Wirkungen* Hrsg. v. Jörg Frey, James A. Kelhoffer u. Franz Tóth [The Revelation of John. Contexts – Concepts – Impacts] WUNT 287, Tübingen 2012, 149-190, 152-156.

⁵² Ολόκληρη η αρχαιότατη Ιστορία του Πάθους στα κεφ. 14-15 του Κατά Μάρκον, περιγράφει το μαρτύριο του Ιησού με γλώσσα π.διαθηκική παρμένη από τους Ψ. 21 (22)· 40 (41)· 68 (69). Και στους τρεις Ψαλμούς ακούγεται ο αναστεναγμός του δικαίου, ο οποίος, ακόμη και κάτω από το βάρος της έσχατης θλίψης και μοναξιάς, παραμένει πιστός στο Θεό του. Στο τέλος και οι τρεις καταλήγουν σε αίνο για τη σωτηρία και βοήθεια, που τελικά παρέχει ο Κύριος στον πάσχοντα δούλο Του. Στον Ψ. 21 (22) μάλιστα η αλλαγή από το θρήνο στον αίνο επιτυγχάνεται με την προσφορά θυσίας αίνου (today) ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλη (στ. 26), η οποία παραλληλίζεται από μερικούς ερμηνευτές με τη θεία Ευχαριστία.

⁵³ Ακόμη δεν είναι σαφές το χωρίο στο οποίο παραπέμπει η ανάσταση. Βλ. εσχάτως Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ΄, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, τόμ. Β΄ (μτφρ. Δεσπότης Σωτήριος), Αθήνα 2007, : Έτσι είναι δυνατόν κάποιος να ανακαλέσει σίγουρα τον Ψ. 16, 10 αλλά φυσικά και βασικά κείμενα της υπόσχησης όπως το Ησ. 53. Για την τρίτη ημέρα δεν απαντά άμεση μαρτυρία της Γραφής. Η θέση ότι η τρίτη μέρα πιθανόν έχει υφανθεί από το Ωσ. 6, 1 κε. όπως έχουν καταδείξει ο Hans Conzelmann ή ο Martin Hengel και η Anna Maria Schwemer δεν έχει ερείσματα. Το κείμενο είναι το εξής: *Εμπρός ας επιστρέψουμε στον Κύριο! Αυτός μας κατασπάραξε, αυτός θα μας γιατρέψει. Αυτός μας πλήγωσε αυτός και τις πληγές μας θα επιδέσει. Δύο και τρεις ημέρες θα υποφέρουμε. Έπειτα θα μας ξαναδώσει τη ζωή, θα μας σηκώσει και θα ζήσουμε ενώπιόν του.* Αυτό το κείμενο είναι μια προσευχή μετανοίας του αμαρτωλού Ισραήλ. Δεν γίνεται αναφορά για ανάσταση από τον θάνατο με αυθεντικό νόημα. Στο κείμενο δεν παραπέμπει η Κ.Δ. και ολόκληρος ο 2^{ος} αι. (πρβλ. Hengel / Schwemer, *Jesus und das Judentum*, σελ. 631). Η τρίτη μέρα έγινε προτύπωση της Ανάστασης αποκλειστικά και μόνον επειδή έδωσε σε αυτήν ιδιαίτερη σημασία το γεγονός της Κυριακής μετά τη σταύρωση του Κυρίου. Η τρίτη μέρα δεν είναι κάποια θεολογική ημερομηνία αλλά η ημέρα ενός γεγονότος το οποίο έγινε για τους μαθητές η αποφασιστικής σημασίας στροφή μετά την καταστροφή του σταυρού. Ο Josef Blank το διατύπωσε ως εξής: *η τρίτη μέρα είναι μια ημερομηνία σε συμφωνία με την πρωτοχριστιανική παράδοση στα Ευαγγέλια και σχετίζεται με την ανακάλυψη του αδειανού τάφου (Paulus und Jesus, σελ.156).* Θα πρόσθετα: σχετίζεται με την πρώτη συνάντηση με τον Αναστάνα.

των τριών Παίδων⁵⁴. Σημειωτέον ότι πρόκειται για ακολουθίες εξαιρετικά δημοφιλείς στην ορθόδοξη Εκκλησία όπως και ο *Ακάθιστος* όπου εφαρμόζεται μια τυπολογική-«θεομητορική» εξήγηση της Π.Δ.. Βεβαίως το μάλλον «οξύμωρο» ιδίως για τη λαϊκή ευσέβεια είναι ότι η ακρόαση αυτών των «πληθωρικών» κειμένων συνδυάζεται με την ακρόαση ύμνων που ταλανίζουν συλλήβδην τους Ιουδαίους παρότι τείνει να εκλείψει το «κάψιμο» του Ιούδα, ο οποίος από κάποιους θεωρούνταν εκπρόσωπος του συγκεκριμένου λαού. Στο παρελθόν μάλιστα τις ίδιες μέρες που ακουγόταν κατά κόρον η Π.Δ., κλιμακωνόταν και το αίσθημα του αντισημιτισμού (βλ. *Επτάνησα*⁵⁵, Κρήτη). Ας σημειωθεί ότι η β' Ωδή, το κύκνειο άσμα του Μωυσέως (Δτ. 32), όπου ταλανίζεται ο «εκλεκτός» λαός από τον ηγέτη του, δεν ψάλλεται ποτέ στη λατρεία της ορθόδοξης Εκκλησίας εκτός της Μ. Τεσσαρακοστής. Προφανώς αυτό συμβαίνει διότι στον λαό της Εξόδου που όχι σπάνια λησμονά τον ευεργέτη του, η Εκκλησία εντάσσει και τον εαυτό της. Άλλωστε και ο Ιησούς του *Κατά Ιωάννη* στο περίφημο κεφ. 8 στρέφεται με δριμύτητα ενάντια σε *πεπιστευκότες αὐτῶ* Ιουδαίους (στ. 31).

2. Ήδη από τα καινοδιαθηκικά παραθέματα αλλά και από τη χρήση της ΠΔ στις πλέον αρχέγονες ακολουθίες, αποδεικνύεται το γεγονός ότι η χριστιανική κοινότητα εστίαζε σε διαφορετικά βιβλία της Π.Δ. από την Συναγωγή που αρχικά ονομαζόταν Προσευχή. Παρότι είναι βαθιά επηρεασμένη από τη λατρεία της τελευταίας, διαμορφώνει τη δική της ταυτότητα προκρίνοντας τη σύναξη της *Κυριακής* (αντί του *Σαββάτου*) και μη εστιάζοντας στην *Τορά*⁵⁶,

⁵⁴ Σύμφωνα με τον C. Dohmen, *Die fünf Fünftel. Komposition und Inhalt der Mosebücher. BiKi 65 (2010) 9-13*, η *Τορά*, που μεταφράστηκε στα ελληνικά ως *Νόμος* (γεγονός που προκάλεσε πολλές παρερμηνείες), αποτελεί δώρο του Θεού καθ' οδόν προς την ελευθερία αφού συνιστά τον «ταξιδιωτικό οδηγό προς τη Γη της Επαγγελίας». Όταν ο Ισραήλ, ως ο λαός της Διαθήκης πραγματώνει καθημερινά τις εντολές, προφυλάσσεται από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς κινδύνους που απειλούν αυτό το διάβα και επιτυγχάνει την κατάσχεση που υποσχέθηκε ο Θεός στους Πατέρες. Η Πεντάτευχος έχει κυκλική επικεντρική δομή: Α. Γένεσις (Δημιουργία του Σύμπαντος και επαγγελία της Γης ως ζωτικού χώρου. Επίλογος Γέν. 49-50: Ευλογία Ιακώβ στους 12 υιούς. Θάνατος Ιακώβ. Ταφή του στη Γη). Β Έξοδος 1-16 (Από την Αίγυπτο στο Σινά). Γ Έξοδος 17-40 (17-24: Αποκάλυψη της Τορά. 25-40: Οικοδόμηση του Ιερού). Δ. Λευιτικό (Θεολογία Ιερού: Ο άγιος Θεός στο μέσον ενός λαού που αγιάζεται. Πυρήνας κεφ. 16: η συνάντηση με τον ελεήμονα Θεό). Γ': Αρ. 1, 1- 10, 10: Ο Ισραήλ ως αγία κοινότητα-παρεμβολή). Β': Αριθμοί. Α': Δευτερονόμιο: Εντολές για τη ζωή στη Γη της Επαγγελίας (κεφ. 33-34 Επίλογος: Ευλογία Μωυσή στις Δώδεκα φυλές. Θάνατος Μωυσή. Ταφή του). Η *Τορά* με σημείο αφετηρίας τον πυρήνα της που εστιάζεται στο πλέον παρεξηγημένο βιβλίο της Π.Δ. (Λευ.) διακηρύσσει: ο Θεός, έτοιμος για συμφιλίωση, συνιστά το νεύρο της Ιστορίας και του Νόμου (εντολής) στην παρουσίαση της Πεντατεύχου. Σύμφωνα με τον E. Otto, *Die Tora im Alten Testament. Entstehung und Bedeutung für den Pentateuch BiKi 65 (2010) 19-23*, την εποχή του Έσδρα (5-4) ιερατικοί κύκλοι στρεφόμενοι εναντίον του μεγαλοϊδεατισμού αποκόπτουν τον *Ιησού του Ναυή* και αντί της Γης προβάλλουν την *Τορά/Πεντάτευχο* ως βασικό δείκτη ταυτότητας καθώς επιθυμούν να περιχαρακώσουν το λαό που ζει πλέον στη Διασπορά έναντι των άλλων λαών.

⁵⁵ Αγγελο-Διονύση Δεμπόπου, *Πώς οικοδομείται ο Αντισημιτισμός*, στον ιστότοπο http://www.kis.gr/files/xronika%20%20234_print2.pdf. Πρβλ. και το αφήγημα του Α. Παπαδιαμάντη *Ο αντίκτυπος του Νου*. Ευχαριστώ τον Αθ. Παπαθανασίου για την τελευταία επισήμανση.

⁵⁶ *Τορά* (= Διδασκαλία, Νουθεσία και όχι Νόμος) + *Προφήτες* (Προγενέστεροι = Ιησούς Ναυή έως και Β' Παραλειπ. + Μεταγενέστεροι) + Αγιόγραφα: Τελευταία τα *Χρονικά/ Παραλειπομένων* που καταδεικνύουν την αποκατάσταση του Ισραήλ με κέντρο την Ιερουσαλήμ. Η ονομασία οφείλεται στους συγγραφείς των βιβλίων και όχι τόσο στο περιεχόμενο. Επίσης δεσπόζει η *Τορά* αφού οι Προφήτες επικεντρώνουν στο πώς εφαρμόζεται αυτή στην πολιτική ζωή και τα Αγιόγραφα στην εσωτερική ύπαρξη. Έτσι ο Δανιήλ δεν ανήκει στους Προφήτες αλλά στα Αγιόγραφα αφού εισάγεται με την υπακοή στην *Τορά* (κεφ. 3. 6)! Το ίδιο το Ψαλτήρι που εισάγεται με τον ύμνο σε όποιον εφαρμόζει το Νόμο και μοιάζει με το δέντρο της ζωής, χωρίζεται σε πέντε ενότητες, όπως η *Τορά*. Στην Κ.Δ., οι *Γραφές* (δηλ. η *Παλαιά ή Πρώτη Διαθήκη!*) είναι ο *Νόμος/Μωυσής* και οι *Προφήτες*. Στους δεύτερους ανήκουν τα βιβλία του *Ιησού του Ναυή* και των *Κριτών*. Αυτό σημαίνει ότι στους Προφήτες ανήκουν και γυναίκες, όπως η Δεββώρα, η Ολδά που παισιώνουν μάλιστα την είσοδο και την απώλεια της Γης της Επαγγελίας αλλά και η Αβιγαία που προφητεύει στον Δαβίδ (Α' Βασ. 25).

(εξαίρεση το Δτ. 18, 15. 18 και άλλα «μεσσιανικά» χωρία⁵⁷). Η τελευταία, όπως αποδεικνύουν και τα έργα-υπομνήματα του αλεξανδρινού Φίλωνα (πρβλ. Ψ. 1 [!]), συνιστούσε την κοινή συνισταμένη όλων των «αιρέσεων» του Ιουδαϊσμού του 1ου αι. μ. Χ. ενώ απέκτησε αδιαφιλονίκητο κύρος στον ραβινικό Ιουδαϊσμό μετά την άλωση της Ιερουσαλήμ. Τότε η μελέτη της Τορά υποκατέστησε τη θυσία και τη λατρεία του Ναού σε συνδυασμό με (α) την προσευχή και (β) την καθημερινή εφαρμογή του πυρήνα της Πεντατεύχου, του *Λευιτικού* (πρβλ. διακρίσεις καθαρού/κόσερ και ακαθάρτου)⁵⁸. Πρόκειται για το πλέον άγνωστο στην χριστιανική Εκκλησία βιβλίο της Π.Δ. Βεβαίως αυτή η υποκατάσταση ήδη είχε ξεκινήσει στις κοινότητες της ιουδαϊκής διασποράς στη Μεσόγειο αλλά και στο ερημικό Κουμράν το οποίο θεωρούσε διεφθαρμένο το ιερατείο του Ναού⁵⁹. Η *Νέα Διαθήκη των Εσσαίων* στα δυτικά της Νεκράς θαλάσσης θεωρούσε ότι στις Γραφές αντικατοπτρίζεται το δικό της εσχατολογικό παρόν, χρησιμοποιούσε βιβλικά απανθίσματα (γνωστά ως τεστιμόνια), εξαρτούσε τη λατρεία της από το ηλιακό ημερολόγιο και θεωρούσε ότι συμμετέχει και στην επουράνια λειτουργία. Πρόκειται για στοιχεία που απαντούν και στην χριστιανική λατρεία χωρίς όμως να γνωρίζουμε το βαθμό εξάρτησης αφού οι Εσσαίοι περιέργως δεν μνημονεύονται καθόλου στην Κ.Δ.

3. Η έμφαση της πρώτης κοινότητας στον **Ψαλτήρα** και στους **Προφήτες** οφείλεται στην διαφοροποιημένη έναντι της Συναγωγής ερμηνεία της Π.Δ.. από την πρώτη Εκκλησία επί τη βάση των εξής τριών αρχών: **(α1)** Η ΠΔ εκπληρώνεται **στο πρόσωπο του Ι. Χριστού**⁶⁰, όπως αποδεικνύει emphaticά το *Κατά Ματθαίον* και «μονολεκτικά» ισχυρίζεται ο ίδιος στην προγραμματική ομιλία Του στη Ναζαρέτ στο *Κατά Λουκάν* (4, 18-21 = Ησ. 61, 1 [+ 58, 6]). Μάλιστα σε αυτή την περικοπή παρατίθεται η αρχαιότερη περιγραφή της Λειτουργίας της ιουδαϊκής Συναγωγής/ Προσευχής. Βεβαίως ο ίδιος ο Ι. Χριστός κατά τη δημόσια δράση Του ομιλώντας με μοναδική αυθεντία, δεν περιορίστηκε στο σχολιασμό των χωρίων της Γραφής (όπως συνήθως έκαναν οι ραβίνοι) αλλά και μέσω των παραβολών αξιοποίησε και το σύμπαν και την καθημερινότητα για να δηλώσει την ανατολή της Βασιλείας διά του Προσώπου Του. Στο τέλος του Δκ., όμως, η **διάνοιξη** των Γραφών από τον Αναστάνα στους δύο «ανώνυμους»

⁵⁷ Βλ. Σ. Δεσπότη, *Ο Ιησούς ως Χριστός και η Πολιτική Εξουσία στους Συνοπτικούς Ευαγγελιστές*, Αθήνα: Αθως 2006, 52-90.

⁵⁸ Το ίδιο το Ψαλτήρι που εισάγεται με τον ύμνο σε όποιον εφαρμόζει το Νόμο και μοιάζει με το δέντρο της ζωής, χωρίζεται σε πέντε ενότητες, όπως η Τορά. Επίσης η Τορά δεσπόζει και στα άλλα μέρη της Τανάχ αφού θεωρείται ότι οι Προφήτες επικεντρώνουν στο πώς εφαρμόζεται αυτή στην πολιτική ζωή ενώ τα Αγιόγραφα στην εσωτερική ύπαρξη. Έτσι ο Δανιήλ δεν ανήκει στους Προφήτες αλλά στα Αγιόγραφα αφού εισάγεται με την υπακοή στην Τορά (κεφ. 3. 6)! Μάλιστα ο Στογιάννος διατύπωσε την άποψη ότι ενώ ο Ιουδαϊσμός ερμήνευε τους Προφήτες νομικά, η πρώτη Εκκλησία ερμήνευε ακόμη και την Τορά προφητικά (Παράδοσις και Αγία Γραφή, *Ερμηνευτικά Μελετήματα*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 1988, 264-284 εδώ 275. Η διαφορετική έμφαση αποδεικνύεται και από την τελική διαμόρφωση του Κανόνα της Π.Δ. στις δύο κοινότητες (βλ. Μ. Κωνσταντίνου, *Old Testament Canon and Text in the Greek-speaking Orthodox Church users.auth.gr/mkon/PDF/ OT%20CANON%20ENG.pdf*). Σημειωτέον ότι και στο Κοράνι, το οποίο είναι επηρεασμένο από τους λαούς του Βιβλίου (ήτοι Ιουδαίους και Ιουδαίοχριστιανούς), όπως απουσιάζουν η Σταύρωση και η Ανάσταση του Ι. Χριστού, έτσι δεν συναντώνται υπαινιγμοί στους Προφήτες παρά μόνον στον **Ιωνά** (χωρίς όμως να υπογραμμίζεται η οικουμενική προοπτική του). Βλ. Γιοακίμ Γνίλκα, *Χριστιανισμός και Ισλάμ. Μια νέα Προσέγγιση* [=Joachim Gnilka, *Bibel und Koran: was sie verbindet, was sie trennt*, Freiburg im Breisgau [u.a.] : Herder, 2007], Μτφρ. Σωτ. Δεσπότης, Αθήνα: Ουρανός 2009, 120.

⁵⁹ Marianne Josephine Dacy, *The Separation of Early Christianity from Judaism* Sydney 2000. rdtwot.files.wordpress.com/.../dacy_the-separation-of-early-christianity-f..

⁶⁰ Ο. Hofius, *Η αποστολική περί Χριστού μαρτυρία και η Παλαιά Διαθήκη. Θέσεις. Η αλήθεια του Ευαγγελίου. Συναγωγή καινοδιαθηκικών μελετών* (επιμ. Χρ. Καρακόλης [...]), Αθήνα: Άρτος Ζωής 2012, 482-495. Αφετηρία του είναι το Εβρ. 1, 1 (πολυμερῶς και πολυτρόπως [...]). Για την αντίστοιχη ερμηνεία της Κ.Δ. από τους Πατέρες και πλούσια βιβλιογραφία βλ. Ch. Karakolis, *Erwägungen zur Exegese des Alten Testaments bei den griechischen Kirchenvätern. Eine orthodoxe Sicht, Das Alte Testament als christliche Bibel in orthodoxer und westlicher Sicht*, (επιμ. I.Z. Dimitrov κ.ά.), Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, 21-38.

μαθητές που «κατηφορίζουν» προς Εμμαούς προκαλεί *καύση καρδιάς* πριν την ολοκληρωτική αποκάλυψή Του κατά την κλάση του άρτου (πρβλ. μεταστροφή Αιθίοπα Πρ. 8). Η χριστολογική ερμηνεία της πρώτης Κοινότητας *συνάδει (i)* με την ένταξη στο Σεμά (= την μονοθεϊστική ιουδαϊκή Ομολογία πίστης [Άκουε Ισραήλ Δτ. 6, 4-5]) του Ι. Χριστού ως *αναστάντος Κυρίου* (Α΄ Κορ. 8, 6 πρβλ. Α΄ Θεσ. 1, 9-10 Ρωμ. 10, 9) αλλά και *(ii)* με τη σύνθεση ύμνων προς τιμήν του Ι. Χριστού όπως αυτός της Φιλ. 2 όπου προσκυνάται όπως ο Γιαχβέ. Σημειωτέον ότι στην χριστιανική κοινότητα αντί της Αμιντά (Shemoneh Esreh -18 Ευλογίες) προφέρεται η συνοπτικότερη *Κυριακή προσευχή* όπου μάλιστα ο Θεός αποκαλείται *Πατέρας-Αββάς. (α2)* Ταυτόχρονα ήδη τον 1^ο αι. π.Χ. δεν θεωρείται μόνον το πρόσωπο του Ι. Χριστού ως η εκπλήρωση των προφητειών αλλά και ως ο *Ων* που αποκαλύπτεται στους εν Πνεύματι λαλούντες προφήτες. Σύμφωνα με τον επίλογο της πρώτης ενότητας του *Κατά Ιωάννη* (κεφ. 1-12), το οποίο έχει επηρεάσει ιδιαίτερος την τέλεση της Ευχαριστίας στην Ανατολή⁶¹, ο Ησαΐας, όταν άκουσε τον γνωστό τόσο στη Συναγωγή όσο και την χριστιανική κοινότητα Τρισάγιο⁶², είδε τη δόξα του σαρκωμένου Λόγου/Σοφίας, του Χριστού, ο οποίος έτσι ταυτίζεται με τον Γιαχβέ Σαβαώθ (12, 41)⁶³. Ήδη στην εισαγωγή του «*πρωτοεβανγγελίου*» *Κατά Μάρκον* ο Ι. Βαπτιστής, η «Φωνή» του Ησαΐα, ετοιμάζει την οδό του *Κυρίου* Ι. Χριστού (1, 2-3 = Ησ. 40, 3). Αυτός, ενώπιον του οποίου σύμφωνα και με τον χριστολογικό ύμνο της Φιλ. *πάν γόνυ κάμπτει* (2, 10= Ησ. 45, 23), έχει την εξουσία να συγχωρεί αμαρτίες (Μκ. 2, 5-6) και να επιβαίνει επί της αβύσσου (Μκ. 6, 48). Σημειωτέον ότι και στο Ιω. (17, 12), όπως και στην Α΄ Τιμ. (5, 18) ως γραφή θεωρούνται και λόγια του Κυρίου⁶⁴. **(β)** Με την ερμηνεία της Π.Δ. στο χώρο της νέας κοινότητας υπογραμμίζεται το γεγονός της *συνέχειας* μεταξύ του *λαού του Ισραήλ και της Εκκλησίας του Παρακλήτου* αλλά και η *οικουμενική προοπτική της ενιαίας θείας Οικονομίας και σωτηρίας* η οποία αγκαλιάζει όλα τα έθνη. Γι' αυτό και στην Κ.Δ. δεν δεσπόζει τόσο η μορφή του Μωυσή (όπως συνέβαινε στη Συναγωγή) αλλά του *Αβραάμ, του «πατέρα των προσήλυτων»*. Στον Κανόνα της Κ.Δ. η προαναφερθείσα συνέχεια αποτυπώνεται για πρώτη φορά σε μία επιστολή προς εθνικοχριστιανούς (!) περί το 55 μ.Χ. όπου έχουμε και την πρώτη ίσως «περιγραφή» της χριστιανικής Σύνταξης-Ευχαριστίας (Α΄ Κορ. 16). Στην Α΄ Κορ. 10, 1-3 οι Ιουδαίοι της Εξόδου παρουσιάζονται ως *οί πατέρες ἡμῶν* (!). Στην ίδια συνάφεια αποδεικνύεται ότι η *αλληγορική ερμηνεία* (9, 9 // Δτ. 25, 4: βους // μαθητής) και η *τυπολογική* (10, 4//Εξ. 17, 6 Αρ. 20, 7-11 Δτ. 31: *ἡ πέτρα ἦν ὁ Χριστός*⁶⁵) δεν συνιστούν «νεολογισμούς» των Πατέρων αλλά πρακτική της αρχέγονης Εκκλησίας που κληρονόμησε από την ιουδαϊκή ερμηνευτική⁶⁶. **(γ)** Μια τρίτη ερμηνευτική αρχή της Εκκλησίας είναι ότι οι τελετουργικές διατάξεις-Mitzwaot της Π.Δ. (η οποία λειτούργησε ως παιδαγωγός) χάνουν την εξέχουσα σημασία τους ενώ και η ηθική της

⁶¹ Πρβλ. τη χρήση ενζύμων και όχι αζύμων όπως προϋποθέτει το *Τελευταίο Δείπνο* των Συνοπτικών.

⁶² Δεν είναι τυχαίο ότι ο τρισάγιος ύμνος είναι η π.διαθηκική περικοπή που ακούγεται (ενίοτε σε συνδυασμό με το Ωσαννά) συχνότερα κατά την Ευχαριστία (τρεις φορές εάν προστεθεί και το Χερουβικό) και είναι μάλλον η πλέον γνωστή στον ορθόδοξο.

⁶³ Πρβλ. Αβραάμ (Ιω. 8, 56), Μωυσής (5, 46). Βλ. Χρ. Καρακόλης, «Jesus as Yahwe of the Old Testament Epiphanies in the Gospel According to John», *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 21/22 (2002/2003) 55-65.

⁶⁴ Francis J. Moloney, *The Gospel of John: Text and Context*. SDB. (Biblical Interpretation Series, 72) Boston and Leiden: Brill 2005, 333-327.

⁶⁵ Πρβλ. Ιω. 7, 37-39 εορτή της Σκηνοπηγίας. Βλ. και Erik Waaler, *Η επίδραση της χρήσης του Σεμά από τον Παύλο στο Α΄ Κορ. 8, 6 στη διαμόρφωση ταυτότητας των Χριστιανών της Κορίνθου Η επίδραση της χρήσης του Σεμά από τον Παύλο στο Α΄ Κορ. 8, 6*: Ενώ ο Βράχος στην έρημο αναφέρεται στον ίδιο τον Γιαχβέ, ο Παύλος γράφει: «ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός» (Α΄ Κορ. 10,4). Αυτό το χωρίο δηλώνει κάτι ιδιαίτερο για την σημασία που έχει ο Χριστός για την Εκκλησία, κάτι το οποίο ο Παύλος έχει κάνει αρκετά σαφές αλλού στην Επιστολή του. Δεν είναι η ομολογία στον Θεό του Αβραάμ αυτή που διαχωρίζει τους Χριστιανούς από τους Εθνικούς και τους Ιουδαίους, αλλά η ομολογία ότι ο Χριστός είναι ο Κύριος (Μτφρ. Α. Ακρίδα).

⁶⁶ Marius Reiser, *Bibelkritik und Auslegung der Heiligen Schrift. Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese und Hermeneutik*, Tübingen: Mohr Siebeck 2007, 131-138.

πίστης (που υποκαθιστά τη δικαιοσύνη) συμπυκνώνεται στη **θυσιαστική αγάπη χάριν του εχθρού** και όχι μόνον του πλησίον/γείτονα⁶⁷. Μάλιστα δεν αποκλείεται το Λευ, 19, 18 (ἀγαπήσεις τὸν πλησίον) να προστέθηκε στο Σεμά-Άκουε Ἰσραήλ από τον ίδιο τον Ιησού.

4. Ὄντως η πιο δημοφιλής στην ορθόδοξη λατρεία συλλογή της Τανάχ είναι **οι Ψαλμοί**. Αυτοί συντρόφευσαν και τον Ι. Χριστό κατεξοχήν τη Μεγ. Εβδομάδα και ιδιαίτερος κατά τις δραματικές στιγμές που πέρασε πάνω στο Σταυρό (Μκ. 14, 26=112-117. 135 [Ψαλμοί Αλληλούια-Χαλλέλ· Ψ. 21· 30, 6· [68, 22]· 109· 117 Ο'). Είναι αξιοσημείωτο ότι το συγκεκριμένο βιβλίο, που αναγιγνώσκεται ολόκληρο (α) κατά την κοίμηση του ορθοδόξου αλλά και (β) σε εβδομάδες του εκκλησιαστικού έτους, είναι αυτό το οποίο κατά την οθωμανική κυριαρχία μαζί με την *Αποκάλυψη του Ιωάννη* μεταφρασμένα στη νέα ελληνική πρόσφεραν εξαιρετική παρηγοριά. Αυτό συνέβη διότι πρόσφερε παρηγοριά στον ορθόδοξο ο οποίος με την άλωση της δικής του Πόλεως υπέστη τραύμα αντίστοιχο εκείνου που προκλήθηκε στους Ιουδαίους με την πυρπόληση της Ιερουσαλήμ και του Ναού (όπου εγκιβωτιζόταν η «υπέρμαχος στρατηγός») από τους Βαβυλωνίους το 587 π.Χ. Ενώ η Αποκ. εξακολουθεί να μην αναγιγνώσκεται, οι Ψαλμοί παραμένουν το δημοφιλέστερο τμήμα της Π.Δ. Ίσως είναι και το βιβλίο με τις περισσότερες αποδόσεις στη νέα Ελληνική. Ήδη και στους χρόνους του Βυζαντίου, ενώ είχαν διατυπωθεί επιφυλάξεις για την μελέτη της ΑΓ ιδίως από ησυχαστικούς κύκλους και ενώ άλλα βιβλία της ΠΔ δεν ήταν γνωστά ούτε κατ' όνομα, ο Ψαλτήρας ήταν το μόνο που είχαν άπαντες στο στόμα τους (Ι. Χρυσόστομος PG 55.158)⁶⁸. Αυτό συμβαίνει διότι *θίγουν αιώνια προβλήματα του ανθρώπου* ενώ σε αρκετούς εξ αυτών ακούγεται η φωνή του Χριστού και ως κεφαλής αλλά και ως σώματος.⁶⁹
5. Εκτός των Ψαλμών, δημοφιλείς στην ορθόδοξη Εκκλησία είναι **και οι Ωδές**⁷⁰, οι οποίες (α) προέρχονται από όλα σχεδόν τα «μέρη» της Π.Δ. (β) Ανήκουν (κάποιες από αυτές όπως ο Ύμνος της Δεββώρας Κρ. 5) στα αρχαιότερα στρώματα της Π.Δ., (γ) εναλλάσσουν χαρά με πόνο (όπως συμβαίνει με τις δύο Ωδές του Μωυσέως Έξ. 15 και Δτ. 3) που συνδυάζονται ήδη μοναδικά μεταξύ τους και με άλλα ψαλμικά κείμενα στο Αποκ. 15 (*ή ὠδή Μωϋσέως τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ και ἡ ὠδή τοῦ Ἄρνιου*), (δ) φανερώνουν με μοναδικό τρόπο σε συνδυασμό με τα αντίστοιχα κείμενα του Λουκά την διαδραστικότητα Π.Δ. και Κ.Δ.. Ταυτόχρονα προεξάρχουν (i) **γυναίκες** που διαδραμάτισαν μοναδικό ρόλο σε αλλαγές σελίδας στην ιστορία της θείας Οικονομίας (Μαριάμ Εξόδου, Άννα, Μαριάμ Θεοτόκος) και (ii) **παιδιά** τα οποία επίσης ήταν «υποβαθμισμένα» όντα στον ελληνορωμαϊκό κόσμο και τον Ιουδαϊσμό. Μάλιστα η κάμιμος των τριών Παίδων «ανέβαινε» μαζί με άλλες «απεικονίσεις» της ύψωσης του Ι. Χριστού και ως δραματική σκηνή κατά το Βυζάντιο. Ήδη επισημάνθηκε ότι ο ύμνος τους ψάλλεται πανηγυρικά μέχρι σήμερα μετά το πέρας της ανάγνωσης 15 (!) αναγνωσμάτων της ΠΔ όταν στην αρχαία Εκκλησία περατωνόταν η Βάπτιση σε ύδωρ πριν το *όσοι εις Χριστόν* (Γαλ. 3, 27) κατά τον Εσπερινό και τη θεία Λειτουργία του Μεγ. Σαββάτου. Ως άγγελος που τους πρόσφερε αναψυχή, νοείται ο Ι. Χριστός, ο επονομαζόμενος στην ίδια «λατρευτική συνάφεια» και ως ο Ξένος (! Ὁρθρος Μεγ. Παρασκευής). Όλοι οι περισπούδαστοι Κανόνες της λατρείας της Ορθόδοξης Εκκλησίας ουσιαστικά συνιστούν «υπομνήματα ζωής» στις Ωδές της Π.Δ. και της Κ.Δ. Στο σημείο αυτό είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο άγ. Νικόδημος Αγιορείτης εκτός από

⁶⁷ M. Reiser, *Love of Enemies in the Context of Antiquity*, NTS 47 (2001) 411-427.

⁶⁸ Η παραπομπή ελήφθη από το Β. Βέλλας, *Εκλεκτοί Ψαλμοί*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος 42010, 38 όπου ο συγγραφέας έχει συλλέξει πλήθος μαρτυριών.

⁶⁹ Σύμφωνα με τον Αυγουστίνο μέσω των Ψαλμών, ο ίδιος ο Κύριος λειτουργεί ο ίδιος σε αυτούς ως κεφαλή [=ο προσλαμβάνων τους πάντες] και σώμα [=η «ενσάρκωση» των αναγκών και της ελπίδας]. Βλ. Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ιησούς από Ναζαρέτ. Β' Μέρος: Από την Είσοδο στην Ιερουσαλήμ μέχρι και την Ανάσταση*, Αθήνα: Ψυχογιός 2012, 213.

⁷⁰ Βλ. Κ. Νικολακόπουλος, *Die Septuaginta als Quelle der griechisch-orthodoxen Hymnographieam Beispiel des byzantinischen Kanons* Υπό έκδοση σε συλλογικό τόμο με τίτλο „Handbuch zur Septuaginta“. Ευχαριστώ από καρδιάς τον συγγραφέα διότι μου απέστειλε την ενδιαφέρουσα αυτή εισήγηση πριν την δημοσιοποίησή της.

τις Επιστολές του Παύλου, υπομνημάτισε και τις Ωδές στο βιβλίο με τον χαρακτηριστικό τίτλο *Κήπος χαρίτων* (που ανακαλεί τη ραβινική θεώρηση της Π.Δ. και της ερμηνείας της ως παρδές-παραδείσου). Επίσης σχολίασε τους Κανόνες στο ογκώδες *Εορτολόγιο*, το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως *επίτομος εγκυκλοπαίδεια της Θεολογίας*. Με τον τρόπο θέλησε να «διαφωτίσει» τους χριστιανούς ραγιαδες αφού πολλοί είχαν περιπέσει στη δεισιδαιμονία.

6. Αντίθετα προς τους Ψαλμούς, αρκετά βιβλία της Π.Δ. **δεν αναγιγνώσκονται καθόλου**. Ο Σ.Ε. Καλαντζάκης⁷¹, σημειώνει ότι για διάφορους λόγους δεν χρησιμοποιούνται αναγνώσματα από τα «Ιστορικά» βιβλία της Π. Διαθήκης *Ρουθ, Α'-Β' Βασιλειών, Α'-Β' Παραλειπομένων, Β' Εσδρας, Νεεμίας, Τωβίτ, Α', Β', Γ' Μακκαβαίων*, από τα «Ποιητικά-Διδακτικά» *Εκκλησιαστής, Ασμα Ασμάτων* και τα «Προφητικά» *Αμώς, Ωσηέ, Οβδιού, Ναούμ, Αγγαίος, Θρήνοι Ιερεμίου, Επιστολή Ιερεμίου*. Δεν καταγράφει τους λόγους της αποσιώπησης των συγκεκριμένων κειμένων αν και γνωρίζουμε ότι ορισμένα εξ αυτών και στον Ιουδαϊσμό (όπως ο σκεπτικιστής Εκκλησιαστής και το εκστασιακό *Άσμα*) δεν αναγιγνώσκονταν μέχρι την ώριμη ηλικία των 25 ετών (Γρηγόριος Θεολόγος, *Ομιλία Β'* 48). Παράλληλη αποσιώπηση σε ορισμένα βιβλία απαντά στον Θεόδωρο Μοψουεστίας (350-420 μ.Χ.) ο οποίος είχε αντιδράσει στην μεσσιανική-τυπολογική ερμηνεία πολλών χωριών της ΠΔ⁷² υποστηρίζοντας την ιστορικότητα της θείας Οικονομίας. Οι απόψεις του, όμως, καταδικάστηκαν από την Ε' Οικουμ. Σύνοδο (Mansi IX 223) μαζί με εκείνες του Ωριγένη, ο οποίος αντιθέτως σε κάποια εξολίσθησε σε έναν ακραίο αλληγορισμό. Σημειωτέον ότι τον Εκκλησιαστή και το *Άσμα* (τα δύο ίσως πιο «δύσκολα» μη αναγιγνωσκόμενα βιβλία της Π.Δ.) έχουν υπομνηματιστεί μοναδικά από μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας όπως ο άγ. Γρηγόριος Νύσσης.
7. Μεταξύ των δημοφιλών Ψαλμών και των άγνωστων βιβλίων της Π.Δ., όσον αφορά στην αναγνωρισιμότητα στην ορθόδοξη λατρεία τοποθετούνται οι **Προφήτες**. Αποδεικνύεται στην λειτουργική έρευνα⁷³ ότι για πολλούς αιώνες οι Προφύτες διαβάζονταν πριν τον Απόστολο και το Ευαγγέλιο. Δεν γνωρίζουμε εάν υπήρχε η διάκριση που υπάρχει σήμερα τα παλαιοδιαθηκικά αναγνώσματα να διαβάζονται «χύμα» ενώ τα καινοδιαθηκικά εμμελώς όπως ανακοίνωνε και ο κήρυκας στο θέατρο τα διατάγματα (edicta) του αυτοκράτορα⁷⁴. Σε κάθε περίπτωση οι πιστοί ακροώνταν τους Προφύτες αλλά και κήρυγμα επ' αυτών (όπως οι λόγοι που εκφώνησε ο Ι. Χρυσόστομος). Σημειωτέον ότι μια προφητεία θεωρούνταν ότι μπορεί έχει τριπλή αναφορά: στο ιστορικό παρόν της, τον Ι. Χριστό και τα τελικά έσχατα. Οι Προφύτες πλέον στη θεία Λειτουργία των Ορθοδόξων δεν αναγιγνώσκονται στην Λειτουργία του Λόγου όπου μετουσιώνεται ο λόγος της Α.Γ. σε «σάρκα και αίμα» του βροτού. Τα προφητικά κείμενα (σε συνδυασμό με ένα ανάγνωσμα από τη σοφιολογική γραμματεία) μετατέθηκαν στο κέντρο του Εσπερινού μετά τον αρχαιότατο επιλύχνιο ύμνο (Φως ιλαρόν) και το ψαλμικό προκείμενο ενώ επαναλαμβάνονται τα ίδια για συγκεκριμένες κατηγορίες αγίων (οσίων, ιεραρχών, μαρτύρων). Δεν γνωρίζω εάν αυτή η μετάθεση συνδέεται με το γεγονός ότι οι Προφύτες ήδη

⁷¹ Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη, Επιμ. Αθ. Παπαρνάκης, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2007, 88

⁷² Ι. Παναγοπούλου, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, Τόμος Β' (4^{ος} -5^{ος} αι.), Αθήνα: Αθως 2004 172.

⁷³ R.F. Taft, *Were there Once Old Testament Readings in the Byzantine Divine Liturgy? Apropos of an Article by Sysse Gudran Engberg*, *Bulletino della badia greca di grottagerrata* 8 (2011) 271-312.

⁷⁴ Ο γέροντας Αντίπας Νοταράς, ο οποίος και χρημάτισε επί δεκαετία καθηγούμενος της Μονής του αγ. Ιωάννου του Θεολόγου στην Πάτμο, σε γραπτό ερώτημά μου για την ανάγνωση των παλαιοδιαθηκικών και καινοδιαθηκικών περικοπών σύμφωνα με την Τάξη της Μονής, μου απάντησε τα εξής ενδιαφέροντα: Κατά την ανάγνωση του Ευαγγελίου κατά τις Μεγάλες Δεσποτικές εορτές και τις πανηγύρεις των εφόρων κρούεται το κόνδι (Βλέπε Π. Διαθήκη - Περί Ιωσήφ του Παγκάλου). Είναι όμως προανάκρουσμα της ελεύσεως του Βασιλέως Χριστού κατά το βυζαντινόν τυπικό της εισόδου του Αυτοκράτορα στα στάδια οι στρατιώτες έκρουαν τις ασπίδες με τα ακόντια . Κρούεται στα σημεία στίξεως. Το ψαλτήρι διαβάζεται συνεχώς όσο χρειαστεί. Το ύφος της αναγνώσεως διαφέρει: καθημερινόν, πένθιμον, αναστάσιμον εορταστικό. Ποτέ δεν διαβάζουμε χύμα το Ευαγγέλιο και τον Απόστολο πάντα εμμελώς.

στη Β' Πέ. (1, 19) παρομοιάζονται με λύχνο που φαίνει ως φως ιλαρόν σε τόπο αυχμηρό (= σκοτεινό) εξαγγέλλοντας την Ανατολή, δηλ. τον Μεσσία (Ζαχ. 6, 12· Μαλ. 3, 20 Ο' [4, 2]· προβλ. Ησ. 59, 19· Ιω. 5, 35 [Ιωάννης Βαπτιστής]). Αυτή η μετάθεση, όμως, στερεί από τον μέσο πιστό τη δυνατότητα ακρόασης των Προφητών καθώς και για πρακτικούς λόγους δεν συμμετέχει στη συγκεκριμένη ακολουθία εκτός και αν αυτή είναι πανηγυρική. Δεν δίνεται επίσης η δυνατότητα στην συναγμένη εορτάζουσα Κοινότητα αλλά και κατεξοχήν στους ποιμένες μέσω το Κηρύγματος να εντρυφήσουν στα νάματα αυτών των τόσο αφυπνιστικών κειμένων⁷⁵. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί ότι δεν παραθεωρείται μόνον στην πράξη ο Εσπερινός. Ολόκληρο το πρώτο μέρος της θείας Λειτουργίας, η Λειτουργία του Λόγου, όπου πλέον ακούγονται μόνον τα αναγνώσματα του Αποστόλου και του Ευαγγελίου με την παρεμβολή ψαλμικών στίχων του Προκειμένου και του θριαμβευτικού Αλληλουαρίου (και ενίοτε και το Κήρυγμα), έχει υποβαθμισθεί σε *Λειτουργία των Κατηχουμένων*. Χωρίς, όμως, αυτή τη λειτουργία, το δεύτερο μέρος της Ευχαριστίας εκλαμβάνεται μαγικά-σακραμενταλιστικά.

8. Θεωρώ ότι η άγνοια των Προφητών, οι οποίοι έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στη δεύτερη πλάκα της Διαθήκης, έχει τις εξής αρνητικές συνέπειες⁷⁶: **α)** σε μια εποχή κρίσεως το μήνυμα εναντίον της αδικίας και της παραμέλησης των αδύνατων κοινωνικά ομάδων που αντιθέτως χαίρουν της προστασίας του Κυρίου, θα λειτουργούσε αφυπνιστικά για τους πιστούς όπως και **β)** η κριτική τους εναντίον μιας λατρείας που ενίοτε προσφέρεται στον Θεό με την αρχέγονη μαγική-μηχανιστική αντίληψη του δούναι και του λαβείν. Ο ίδιος ο Ι. Χριστός, ο οποίος και τελικά υποκατέστησε τη θυσία, κατά την (επονομαζόμενη) *κάθαρση του Ιερού* παρέπεμψε κατεξοχήν στον προφήτη του πάθους Ιερεμία (Μκ. 11, 17= Ησ. 56, 7· Ιερ. 7, 11). **γ)** Η άγνοια των προφητών, οι οποίοι και συνιστούν ένα μοναδικό παγκοσμίως φαινόμενο της ιστορίας του Ισραήλ⁷⁷, οδηγεί σε παρερμηνεία συγγενών καινοδιαθηκικών κειμένων όπως η *Αποκάλυψη* και σε παρεξήγηση εν γένει των μετά Χριστόν διορατικών προφητών της Εκκλησίας. Άλλωστε γενικότερα η «γλώσσα» της Κ.Δ. αλλά και της λατρείας είναι δυσερμηνευτή χωρίς την άριστη εξοικείωση με τη γλώσσα αλλά και τη «θεολογία των Ο'»⁷⁸ μεταφραστών της Π.Δ.. Ας μην λησμονείται ότι όταν ο Ι. Χριστός και οι συγγραφείς της Κ.Δ. μνημονεύουν έναν στίχο, ουσιαστικά παραπέμπουν σε ολόκληρη της συνάφεια αυτού. Κλασικό παράδειγμα η κραυγή του Εσταυρωμένου *Θεέ μου, Θεέ μου ...* η οποία ανακαλεί στον εγκρατή των γραφών ολόκληρο τον Ψ. 21 (Ο') ο οποίος και καταλήγει με τον θρίαμβο του δικαίου. **δ)** Ήδη επισημάνθηκε κατά τη Μεγάλη Εβδομάδα, κατά την οποία σε ετήσια βάση ο πιστός αλλά και ο μέσος Έλληνα αφουγκράζεται ίσως περισσότερο από ποτέ την Π.Δ., ακούγονται ύμνοι, οι οποίοι χρησιμοποιώντας την *ποιητική άδεια*, στρέφονται με πάθος εναντίον των Ιουδαίων και του Ιούδα. Μόνον εάν γνωρίζει κάποιος «από καρδιάς» την αντίστοιχη προφητική κριτική, μπορεί να οδηγηθεί σε αυτοκριτική, συνειδητοποιώντας ότι αυτή (η κριτική) δεν σχετίζεται με τον αντισημιτισμό ο οποίος έχει αναβιώσει στις μέρες μας. Άλλωστε και ο ίδιος ο Π. «διορθώνοντας» ίσως τις σκληρές εκφράσεις του στο Α' Θεσ. 2, 15-16, τελικά στο Ρωμ. 9-11 επί τη βάσει ενός «κρεσέντο» προφητειών, καταφάσκει στην τελική λύτρωση του εκλεκτού λειψύματος του Ισραήλ που θα επιστρέψει στον Χριστό. Έτσι στηλιτεύει την «αυτάρκεια» των εθνικοχριστιανών.

⁷⁵ Σημειωτέον ότι από τη Ελληνική Βιβλική Εταιρεία εκδόθηκε το Προφητολόγιο με απόδοση στη νέα Ελληνική και σχόλια στο περιθώριο.

⁷⁶ Σχετικά με αντίστοιχο προβληματισμό στη Δύση όπου διαβάζεται στη θεία Λειτουργία προφητικό ανάγνωσμα αλλά συνήθως δεν υπομνηματίζεται μέσω του Κηρύγματος βλ. D. Bauer, Eg gibt viel zu tun! 10 Thesen fuer eine Bibelpastoral der Zukunft BiKi 64 (2009) 203-208.

⁷⁷ Βλ. Π. Κανελλόπουλος, Οι Προφίτες του Ισραήλ, ΧΡΟΝΙΚΑ (2010) <http://www.kis.gr/files/225%20ΧΡΟΝΙΚΑ%20teliko.pdf>, 3-5 .

⁷⁸ Με αυτήν ασχολείται σε πολλές μελέτες της η συνάδελφος Ε. Δάφνη. Βλ. π.χ. Theologie der Sprache der Septuaginta. *Theologische Zeitschrift* 58 (2002) 315-328.

Γενικότερα στη σύγχρονη μετανεωτερική εποχή κατά την οποία αναβιώνει η πολυθεΐα (με ποικιλία μορφών) αλλά και η σχετικοποίηση της αλήθειας, η μη μετά λόγου γνώσεως ακρόαση της ΠΔ. οδηγεί (α) στη μη συνειδητοποίηση της μοναδικότητας του συνυπάρχοντος και συνομιλούντος ζηλωτή Θεού ελευθερωτή⁷⁹, αλλά και (β) στην μη κατανόηση της αναγκαιότητας προσωπικής και συλλογικής Εξόδου από τη σύγχρονη Αίγυπτο και της αναβίωσης της Διαθήκης. Η γενικότερη υποβάθμιση της Λειτουργίας του Λόγου τελικά δεν οδηγεί μόνον τον απλό πιστό σε μια μαγική θεώρηση του μυστηρίου. Στερεί και τον ερμηνευτή από το **μυστηριακό περιβάλλον** της ανάγνωσης, ακρόασης και μετάδοσης του ευαγγελικού μηνύματος το οποίο διαχρονικά αρθρώθηκε *ὡς λύχνω φαίνων ἐν ἀύχμηρῶ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάση καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν τούτο πρῶτον γινώσκοντες ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται·οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη προφητεία ποτέ, ἀλλὰ ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἀπὸ Θεοῦ ἄνθρωποι (Β΄ Πέ 1, 19-21)*⁸⁰. Ας μην λησμονείται ότι για τη συγκεκριμένη καινοδιαθηκική περικοπή ως ξηρός - σκοτεινός χωρόχρονος νοείται ο παρών αιώνας τον οποίον και μετά Χριστόν διανύουμε προσδοκώντας την προφητική Ημέρα, τη Β΄ Παρουσία του Κυρίου.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Ο αρχέγονος συνδυασμός ΠΔ και Ευχαριστίας ουσιαστικά συνεπάγεται ότι η τελευταία ως Καινή Διαθήκη ένεκα και της ανάμνησης του Πάθους και της Ανάστασης διαδραμάτιζε το ρόλο της εκπλήρωσης της πρώτης. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να υπογραμμισθεί ότι οι Ιουδαίοι των ελληνορωμαϊκών χρόνων δεν άκουγαν απλώς την Π.Δ. Σύμφωνα και με το Δτ. 6 την ενθυμούνταν (ήτοι την χάρασσαν βαθιά στο θυμικό) και βίωναν εκ νέου τις εμπειρίες των προγόνων τους δίνοντας σε αυτές εσχατολογική προοπτική. Όντως υπάρχουν βιβλία της Κ.Δ. όπως το *Κατά Ιωάννη*, η *Προς Εβραίους*, η *Αποκάλυψη*, όπου εμμέσως αποδεικνύεται στα πλαίσια της χριστιανικής λατρείας και ειδικότερα του Κηρύγματος βιώνεται χωρίς απαραίτητα να καταγράφεται η εκπλήρωση (α) της π. διαθηκικής Προφητείας αλλά και (β) λατρείας. Το ποιητικό και θεολογικό *Κατά Ιωάννη*, όπου ο σαρκωμένος Λόγος ταυτίζεται με τον αμνό, δομεί ολόκληρο το περιεχόμενό του πάνω στον καμβά των ιουδαϊκών εορτών. Η Εβρ. ήταν Ομιλία μάλλον κατά τα πρότυπα της Συναγωγής⁸¹. Η ίδια αυτοχαρακτηρίζεται στην κατακλείδα λόγος παρακλήσεως (13, 2² πρβλ. Πρ. 13, 15), τέ. διδασκαλίας και

⁷⁹ G. Lohfink, *Bibel Ja-Kirche Nein? Kriterien richtiger Bibelauslegung*, Urfeld Verlag 2004, 20-21.

⁸⁰ Πρβλ. το σχολιασμό Χρ. Βούλγαρη, *Υπόμνημα εις τας Καθολικὰς Επιστολάς του αποστόλου Πέτρου*, Αθήναι 1996, 151-158. Η Εκκλησία διαχρονικά επιμένει ότι το επτασφράγιστο βιβλίο της Α.Γ. διανοίγεται από την κοινότητα που το παρήγαγε μέσω του Παρακλήτου, της προσευχής και των αρετών (ιδίως της αγάπης). Τελικός στόχος της ερμηνείας είναι η *θεωρία* του βαθύτερου πνεύματος. Βασικά επιχειρήματα είναι το Β΄ Κορ. 3 και το γεγονός της Μεταμορφώσεως όπου ο διάλογος με τους κορυφαίους εκπροσώπους του Νόμου και των Προφητών του Ι. Χριστού περί του τέλους Του, οδηγούν στο να ακτινοβολήσουν τα μιάτιά του, τα οποία και παραλληλίζονται με τα λόγια της Γραφής.

⁸¹ H G. Gelardini, *Von Bundesbruch zu Bundeserneuerung: Das sühnende Opfer im Hebräerbrief*, *BiKi* 64 (2009) 166-172 εξέφρασε την εξής άποψη για την Εβρ.: αυτή «υπομνηματίζει» τις περικοπές που αναγιγνώσκονταν την ημέρα της νηστείας Tischa be-Aw, επτά Σάββατα πριν γιορταστεί στις 10 Τισρί, η κορυφαία Εορτή του Εξιλασμού. Πρόκειται για το Έξ. 31, 17-32, 35 (θραύση της Διαθήκης και μεσιτεία/εξιλασμός του Μωυσή πρβλ. Εβρ. 4, 4) από την Τορά και το Ιερ. 31 (38 Ο΄), 31-34 (ανανέωση της Διαθήκης) από τους Προφήτες. Αυτήν ακριβώς τη μέρα παραδόθηκαν στις φλόγες το 586 π.Χ. και το 70 μ.Χ. η Πόλη και ο Ναός, γεγονός που δεν μνημονεύεται στην Εβρ. η οποία ομιλεί χρησιμοποιώντας χρόνο ενεστώτα για τη λατρεία της «σκηνής». Στην καρδιά της «πεντάτευχης» *Προς Εβραίους* 7, 1-10, 18 (Γ) αναδεικνύεται ο νέος, άγιος, τέλειος Αρχιερέυς (Εβρ. 7) και η καινή θυσία/λατρεία (9, 15-10, 18). Το μέρος Β (2, 19-6, 20) προειδοποιεί τους ακροατές για την απώλεια που συνεπάγεται η απιστία στη Διαθήκης (Ψ. 94 [95], 7-11· Αρ. 13-14· *Φαραν Καδης*) ενώ το Β΄ (10, 19-12, 3) εξαίρει τους ήρωες που λειτουργούν ως *μάρτυρες* και *παρακλήτοι*- συνήγοροι όπως ο Μωυσής στο Έξ. 32, 11-14. Το Α. Εβρ. 1, 1-2, 18 καθησυχάζει από την απειλή των αγγέλων αφού ο Υιός ευρίσκεται υπεράνω αυτών στην επουράνια σκηνή. Το ίδιο παρακλητικά λειτουργεί το Α΄ Εβρ. 12, 4-13, 25. Προσωπικά δεν θεωρώ ότι στο (Α) πρόκειται για απειλή αλλά για λατρεία των αγγέλων και ίσως και ένα είδος αγγελικής Χριστολογίας.

ταυτόχρονα παρηγοριάς⁸². Η Αποκ., η οποία αντικατοπτρίζει την χριστιανική επίγεια λατρεία και πλαισιώνεται από τις σκηνές αυτής, επίσης στηρίζει το εσχατολογικό δράμα στο άνοιγμα του επτασφράγιστου βιβλίου αφού οι τρεις επτάδες των πληγών σχετίζονται με την Έξοδο και τον Ζαχαρία. Αυτό συμβαίνει χωρίς να παραπέμπει άμεσα στις Γραφές. Ένα κενό ίσως προκύπτει από το γεγονός ότι η φθινοπωρινή εορτή του Εξιλασμού που με τον πλούσιο συμβολισμό της έχει επηρεάσει βαθιά την ιωάννεια γραμματεία αλλά και άλλα θεολογικά κείμενα όπως η Εβρ. δεν διασώθηκε στο χριστιανικό εορτολόγιο.

⁸² Ο David Allen, *Deuteronomy and Exhortation in Hebrews*, Tübingen: Mohr Siebeck 2008 passim, αποδεικνύει τη διακειμενικότητα μεταξύ των παραινετικών περικοπών της Εβρ. και της Ωδής του Μωυσή στο Δτ. 32 (το φινάλε της Τορά) που ουσιαστικά απευθύνεται προς τον λαό του Θεού στη μεθόριο μεταξύ ερήμου και Γης της Επαγγελίας.